

Jurjen Beumer

PLEISTERPLAATSEN

De spiritualiteit van de diakonale gemeente en parochie

Inhoudsopgave:

WOORD VOORAF	4
HOOFDSTUK 1 KERK ALS HERBERG : over nieuwe diakonale presentie.....	7
1.1. Diakonale presentie in een snel veranderende samenleving.....	8
1.2. Pleisterplaatsen.....	13
1.3. Franciscus van Assisi, diaken bij uitstek.....	17
1.4. God incognito, het geheim van het diakonaat.....	22
HOOFDSTUK 2 KERK IN DE WERELD: over het oefenen in solidariteit.....	27
2.1. Verslaving, tussen vrijheid en vervreemding.....	28
2.2. Aids en de kerken.....	32
2.3. Over ouder worden en oud zijn.....	38
2.4. De Schepper is tuk op verrassingen. Over kerk en homosexualiteit.....	45
2.5. Over engelen van mensen	50

2.7. Diakonaat, leren spreken en handelen vanuit de hoop.....	56
2.8. Kainietisch en abelesk leven	59
HOOFDSTUK 3 KERK IN DE TIJD. Over dienen en vieren.....	63
3.1. De handpalm geopend naar het licht	64
3.2. Een felle lichtflits in de nacht.....	68
3.3. In deze week wordt alles duidelijk.....	71
3.4. Overbelicht.....	75
3.5. In vuur en vlam, de spiritualiteit van Pinksteren.....	78
HOOFDSTUK 4 CONTOUREN VAN EEN DIAKONALE THEOLOGIE	82
4.1. Inleiding.....	83
4.2. Als de helper de geholpene wordt.	84
4.3. Diakonaal huiswerk.....	89
4.3. Diakonaat en pelgrimage.....	96

WOORD VOORAF

Diakonaat, je zou het de handen en de voeten van gemeente en parochie kunnen noemen. Konkreet, dienend kerkewerk, temidden van de noden van mens en wereld. Dat wordt op veel plaatsen geprobeerd en gebeurt heel vaak in een nieuwe vorm. Heel merkwaardig, terwijl het traditionele kerkewerk stagneert groeit het nieuwe diakonaat. Er ontwikkelt zich een nieuwe vorm van missionaire presentie, vaak tegen de verdrukking in. Op veel plaatsen, en met name in de grote(re) steden, zie je inloophuizen en diakonale centra ontstaan. Een open, veilige plek in de stad waar mensen komen die om wat voor reden dan ook niet meer het tempo van onze maatschappij kunnen bijhouden.

Ik werk als pastor in en rond een dergelijk diakonaal centrum, het Sociaal Basis Pastoraat in Haarlem, straks 'Stem in de Stad' geheten. Wat we hier aan ervaringen opdoen zal mijns inziens grote konsekwenties hebben voor de voortgang van parochie en gemeente. Immers, de levende ontmoeting met degenen die in de klem zijn geraakt, de verslaafden, de uitgerangeerden en de psychiatrisch ontheemden is van eminent belang voor het verstaan van de bijbelse boodschap. Het zijn onder andere deze mensen die ons de ogen openen voor de starheid van onze kerkelijke en maatschappelijke

instituties. Teveel waren we gewend geraakt aan de rust van het bestaande. We wilden te weinig pleisterplaats zijn, waarmee we, het blijkt steeds meer, ook onszelf tekort deden.

Dit boek doet verslag van het nieuwe diakonale werk. Ik geef geen technische opsomming van deze nieuwe diakonale feiten en gegevens, dat komt elders in steeds meer boeken en brochures op gang. Ook ga ik niet wetenschappelijk betogend te werk, hoezeer met name het diakonaat praktisch-theologische ondersteuning nodig heeft. Nee, in de titel wordt over *spiritualiteit* gesproken. Dat is de meditatieve invalshoek die ik kies. Want, de levende ontmoeting in een open diakonaal centrum doet je iets. Je wordt geraakt, aangeraakt, bewogen. Soms zo hevig dat de Eeuwige zich als een verrassende Ander aandient. Over die bewogenheid schrijf ik. Over het bij anderen en mijzelf groeiende inzicht dat elk maatschappelijk thema ook een spirituele dimensie heeft.

Paragraaf 1.1. van het eerste hoofdstuk van dit boek begint met de konkrete beschrijving van ons werk in Haarlem: kerk als herberg, kerk in de wereld en kerk in de tijd. De andere paragrafen van dit hoofdstuk, alsmede de hoofdstukken twee en drie lopen parallel aan deze drieslag. Hoofdstuk twee beschrijft de spiritualiteit van een

aantal diakonale activiteiten. Hoofdstuk drie staat stil bij de politiek-mystieke kracht van de liturgische hoogtijdagen, het leert ons om dienen en vieren als één beweging te zien.

De inhoud is samengesteld uit voordrachten, lezingen, preken, gedichten die ik vond of probeerde zelf te maken en de uitwerking van losse aantekeningen. Aldoende ontwikkelt zich een bepaalde gevoeligheid voor spiritualiteit en ontstaat zo iets als theologie, een reflectie op de diakonale praktijk. In deel vier tenslotte worden enkele reflecties expliciet gemaakt, het worden contouren van een diakonale theologie. Mij spreekt aan wat mijn uitgever Ton van der Worp over de bevrijdingstheoloog Gustavo Gutiérrez zegt. 'Dit soort theologen is voortdurend onderweg en op de vlucht - zoals in het Oude Testament geschreven staat over David: hij voelde zich "als een veldhoen op de bergen, voortdurend op de vlucht voor jagers". Zo iemand laat in het ene dorpje een pamflet na, in het andere een stuk katechese, elders weer een preek. Pas later worden al die stencils via knip- en plakwerk samengevoegd tot een boek.' ¹⁾

¹ Jan van Hooydonk van De Bazuin in gesprek met de uitgever van Ten Have, Ton van der Worp, *De Bazuin* van 11-2-1994.

Het middel-nederlandse woord 'pleisterplaats' geeft precies aan waarover het in dit boek gaat. Een pleisterplaats is een plaats waar men kan 'pleisteren', dit is (volgens Van Dale): 'de reis onderbreken om te rusten en voedsel tot zich te nemen.' Je krijgt er een 'pleister' opgeplakt, zodat je wonden kunnen genezen. Pleisteren schijnt afgeleid van 'peisteren', hetgeen samenhangt met het latijnse 'pascere' dat 'weiden' betekent. De ethymologie van het woord pleisterplaats, zeker wanneer het ook nog overdrachtelijk gebruikt wordt, is zeer betekenisvol. Wie wil niet van zijn of haar wonden genezen? Wie wil niet geweid worden? Is er een plaats waar gewonde en vermoeide mensen terecht kunnen? Is dat niet de taak van een diakonale gemeente en parochie?

Ik hoop dat velen zich zullen herkennen in de bladzijden die volgen, dat onze gemeentes en parochies steeds meer diakonale plaatsen van hoop mogen worden, pleisterplaatsen voor u en voor mij, mensen die de menselijke zoektocht niet willen opgeven.

Jurjen Beumer

Haarlem, Pinksteren 1994

HOOFDSTUK 1 KERK ALS HERBERG : over nieuwe diakonale
presentie

1.1. Diakonale presentie in een snel veranderende samenleving

De mensen zeggen:

de tijden zijn slecht,

de tijden zijn zwaar.

Laten wij goed leven

en de tijden zullen goed zijn.

Wat de tijd is,

dat zijn wij,

en zoals wij zijn

zo zullen de tijden zijn...

(Augustinus, preek 80,8)

Kerk als herberg

Een huis waar de deur altijd open staat, een pleisterplaats, een trefcentrum voor hen die de tred van de maatschappij niet meer kunnen bijhouden, een Aanloopcentrum voor mensen wiens levensverhaal verstopt is geraakt. Tientallen mensen lopen er dagelijks binnen. Er groeit een gemeenschap. De man die altijd heel

ver voorover liep, bijna met zijn neus op de grond, kan zo nu en dan weer omhoog kijken, een glimlach verschijnt. De vrouw die haar deur niet meer uitdurfde en bijna stikte in haar eenzaamheid merkt dat er mensen zijn die om haar geven. Voor de verslaafde jongeman is er een warm bakkie koffie. Het verhaal van het Somalische meisje dwingt bewondering af.

Het is waar: je kunt op twee manieren naar de stad kijken. 'Van boven' en 'van onderen'. Wat ís Haarlem mooi 'van boven' gezien, een rijke geschiedenis trekt aan je ogen voorbij in de binnenstad. Duizenden toeristen lopen er zo rond, kerken en kathedralen, de kroeg en de cultuur, het is oogstrelend. En zo hoort het ook! Maar wie alleen maar 'kijkt' ziet niet verder. Wie echt kijkt ziet iets anders; de sloebers en de sappelaars, de verslaafden en versloofden. 'Van onderen' is het roemrijke kilometers ver weg. Die verslaafde vrouw bijvoorbeeld, haar hele hebben en houden draagt ze in een paar versleten plastic tasjes, bungelend aan een gammele fiets. Voor dag en dauw graait ze in de afvalbakken, en waar heeft ze geslapen de afgelopen nacht?

Diakonaat is leren kijken 'van onderen'. Dat lukt niet van achter een buro, maar gebeurt in de rauwheid van alle dag. Diakonaat ligt op straat en wordt via de straat de kerk ingedragen. Dán pas gaat het verhalen-boek in die kerk 'leven'. Want de beweging in het Boek is er

ook één van onderen naar boven, van de chaos van het begin naar de nieuwe stad die uit de hemel neerdaalt straks. Datgene wat het laatst komt gaat voorop, diegene die achterligt nu, rust straks in de schoot van Abraham (Luk.16:23). Diakonaat is messiaans en droomt nu reeds van een stad met andere fundamenten.

Kerk in de wereld

Een Aanloopcentrum is een avontuur, want in de konkrete mens in nood wordt de samenleving als geheel zichtbaar. Zonder deze verbinding naar bredere verbanden zouden we (ongewild) een moderne vorm van liefdadigheid scheppen en mensen in een afhankelijkheidssituatie brengen. Het humanitaire en het politieke hangen samen. Vandaar dat we rond het Aanloopcentrum een tiental oecumenische werkgroepen georganiseerd hebben. Luisterend naar onze bezoekers en met altijd in ons achterhoofd de Stem van Degene die in het Boek spreekt over troost en tranen die eens zullen opdrogen willen we onszelf in de waagschaal stellen. Samen met de parochies en gemeentes in Haarlem en omgeving en in samenwerking met de Raad van Kerken willen we inzichtelijk maken wat de 'kwaliteit' van onze samenleving is, hoe wij mensen er vandaag de dag aan toe zijn. In dit proces van 'hen' (degenen die hulp behoeven)

en 'wij' (medewerkers/sters en vrijwilligers) en 'de traditie' (het verhaal van Jezus als oriëntatie-punt) komt alles op zijn kop te staan. Immers, in een echte gemeenschap versmelten 'zij' en 'wij' tot levende mensen die elkaar ontmoeten. Helpers worden maar al te vaak tot geholpene, want wie weet ben ik het morgen zelf die op hulp en zorg is aangewezen.

Zoals gezegd, de oecumenische werkgroepen houden ons met twee benen op de grond. Als ik de namen van de groepen noem wordt zichtbaar hoe we dat bedoelen: de werkgroep verslaving, de werkgroep 'samen mens', de werkgroep kerk en asielzoekers, de werkgroep interreligieuze dialoog, de werkgroep Zuid-Afrika, de werkgroep kerk en homosexualiteit, de werkgroep vrouwen in de kerk, de lesbische vrouw- en geloofsgroep. En de Stichting Pastoraat en sexueel geweld die in ons gebouw is gevestigd. Een kleine honderd mensen die actief zijn om in hun werkgroep concreet te ervaren wat het betekent in de knel te zitten. Weer wordt stukje bij beetje de inrichting van onze samenleving duidelijker: dat wit en blank zijn een té groot voordeel is, andere 'kleuren' zijn tweederangs; dat het mannelijke dominant is en vrouwen het voortdurend afleggen; dat de gulden meer liefde ontvangt dan de God van bevrijding, enzovoort. In de waagschaal van het concrete diakonaat blijkt de hardheid van de structuren. *Verlaving, ontheemding (dak- en thuislozen),*

vereenzaming, vervreemding (migranten en asielzoekers) en verarming (de tweedeling rijk-arm) zijn de grote diakonale werkvelden van onze negentiger jaren. Wij organiseren ons werk rond deze gebieden van hoop; immers, hier zal de verandering inzetten en zichtbaar worden.

Kerk in de tijd

Kerk en bezinning, zo noemen wij de derde pijler van het werk van het Sociaal Basis Pastoraat. Elke maand een stedelijke lezing in ons centrum. Ons laten voorlichten, onszelf scholen. Diakonaat is weten waarover je het hebt. Pastoraat is ook de enkeling zien in haar/zijn kontekst. Liturgie is het kyrie en gloria aanwijzen in het leven van alle dag. Theologie en kerk moeten veel meer binnenste buiten. In dat heen en weer tussen de zondag en de maandag gebeurt geloof. De Ene en Eeuwige meldt zich in het hektische van de veelheid. Midden onder ons is Gods lieve Mensenkind. Zeker, nog verborgen, maar bij tijd en wijle voelbaar in de eerste warme zonnestralen van de nieuwe dageraad.

Bij een bezinnende diakonale gemeente en parochie hoort ook de stilte, een stiltecentrum. Vanuit het dienen krijgt het vieren gestalte. Tijdens het vieren wordt de stilte herondekt. Ons werk zal binnen

niet al te lange tijd integreren in het projekt *Stem in de Stad*. We gaan nog meer nieuwe dingen ontdekken, vooral naar liturgische kant. Immers, het diakonaat (het dienen) moet ook gevierd worden. De gang van alle dag heeft (ge-)tijden nodig waarop de buitenkant naar binnen gekeerd moet worden, waarop de doenerige handen opengaan voor gebed. Stilte en gebed kunnen helend werken, met name wanneer het gebeurt in een gemeenschap van mensen die dienstbaar willen zijn naar en aan elkaar. In de jachtige, overvolle binnensteden, waar van zoveel kanten om je aandacht wordt gevraagd, zijn plekken nodig waar deze zuigkracht wordt weerstaan en doorzien. Het gebed traint al doende ook ons verzet en onze weerbaarheid. We krijgen uithoudingsvermogen om overeind te blijven, een lange adem om niet te verzaken in een tijd die zozeer om onze inzet vraagt.

Evaluatie

Het is wellicht nog te vroeg om evaluatief in beeld te krijgen wat er zoal in inloophuizen, stiltecentra gebeurt. Er zijn grote verschillen tussen de verschillende projekten. Laat ieder maar eens een aantal jaren draaien en het eigen verhaal doen. Ik probeer het in dit boek. Op grond van al deze levende en konkrete ervaringen wil ik (met

anderen) een soort *diakonale theologie* ontwikkelen. Een eerste poging hiertoe onderneem ik in het laatste hoofdstuk. In deze diakonale theologie zal ook, uiterst kontekstueel, het geheel van de samenleving meeklinken, deze politiserende kant mag niet ontbreken. Immers, voor je het weet ben je (onbedoeld) een verlengstuk van een zorgzame-samenleving-ideologie. Het geeft te denken. De afbraak van het reguliere welzijnswerk in de diverse gemeenten, het sociale verbanden verwoestende individualiseringsproces, de doorgaande tweedeling en 'ver-amerikanisering' van onze samenleving.

De rol van de kerken in een dergelijke snel veranderende samenleving, en met name haar *nieuwe diakonale presentie*, kan een uitdaging zijn. De leerschool hiervoor zijn de (vaak dichtgeslibde) verhalen van o.a. de mensen die dagelijks aanlopen en inlopen in inloophuizen, stiltecentra en dergelijke *nieuwe diakonale projecten*.

1)

-
- 2) Verkennende lektuur: H. Bruinsma, P. Schoe, *Overzicht van stiltecentra, aanloopcentra, opvanghuizen, aandachtscentra en anderen*. Uitgave Kerk en Wereld, Driebergen 1991. / S. Stoppels, *Inloopcentra, Een verkenning van een vorm van kerkelijke presentie*. Uitgave van het Instituut voor praktische theologie aan de VU, Amsterdam 1992.

1.2. Pleisterplaatsen

Kerk als herberg, een open huis van de kerken, een *pleisterplaats* in de binnenstad. We leren veel, we leren elke dag, en we leven op de verhalen van onze gasten. Pas geleden nog: ik raakte met hem aan de praat. Hij zei: 'Laatst zat ik een tijd in de gevangenis. Op een celdeur zit aan de buitenkant een kaart met gegevens. Ik moest daar ook op invullen bij welk geloof ik hoorde. Ik heb toen ingevuld: kind van God. Maar dat vonden ze niet goed. Tot en met de directeur ben ik daar over bezig geweest, tenslotte was hij het er mee eens. Ik ben nu een kind van God met toestemming van de directeur.'

Kerk als herberg, je deuren openzetten, zomaar voor iedereen. Een plaats waar je jezelf mag zijn. Pastoraal/diakonale broedplaatsen waar niet een of andere psychologische therapie centraal staat, maar in eerste instantie gewoon een kop koffie en een luisterend oor. Plaatsen waar niet een professioneel sfeertje heerst, waar niet het institutionele van afdruipt, maar waar het woord 'gastvrij' centraal staat. Laagdrempelige plaatsen van ontmoeting, waar vooral mensen die letterlijk en figuurlijk in de kou zijn komen te staan een luisterend oor vinden. Je deuren openzetten, met alle gevolgen van dien. Want er komen ook mensen binnen die minder fraaie

bedoelingen hebben. Dan is er de agressie, de angst, de dreiging. Soms moet je, tegen je zin, ook je deuren sluiten. Nee, de romantiek hebben we inmiddels afgeleerd. Maar toch, met vallen en opstaan proberen we 'open huis' te zijn.

Want er zijn tallozen, mannen, vrouwen en kinderen die langs 's heren wegen gaan en moe zijn, geen plaats meer hebben, uitgerangeerd, aan de kant geschoven, verslaafd of versloofd. Er is op hen ingebeukt, ze lopen verdwaald. Het is waar, de weg van mensen gaat niet altijd zo we zelf zouden willen. En dan zoeken we een herberg. Maar, wie brengt ons daar? Want we zijn afgedwaald, sterker nog, we gaan helemaal de verkeerde kant op. 'Dé' weg is van Jericho naar Jeruzalem (dé richting is van Jericho naar Jeruzalem), van Goede Vrijdag naar Pasen, van Kyrie naar Gloria. Maar in Lukas 10, het verhaal van de barmhartige Samaritaan, staat: 'Een zeker mens daalde af van ... Jeruzalem naar Jericho...'. Dát gaat fout, dat is de verkeerde kant op, ... 'en viel in handen van rovers, die hem niet alleen uitschudden, maar ook slagen gaven en weggingen, terwijl zij hem halfdood lieten liggen.' (vs 30)

Wie is dat waarvan staat 'een zeker mens', wie durft het aan om alle narigheid en ellende tegemoet te gaan, om 'rovers' in het gezicht te kijken.

'Een zeker mens', je ziet hem/haar gaan, hij durft, hij valt ten prooi, hij gaat er onderdoor. Bloed, wonden, een martelpaal, een kruis. Hij roept 'ik heb dorst'. Zoals tallozen tegenwoordig: uitgekleeed, vertrapt, behandeld als niet-mens. Het bloed van Bosnië, en noem al die brandhaarden maar op, roept ons tegemoet;

de uitgeprocedeerde vluchtelingen met haar holle ogen kijkt ons indringend aan;

de wanhopige drugverslaafden, jongen, meisje, hoe moeten zij verder?

Maar pas op, het zijn niet alleen de anderen, de bekende noodduftigen die daar langs de weg liggen, wij allemaal met onze duizend-en-een zorgen, met onze vermoeidheden, wij liggen daar ook.

Het verhaal is bekend. Te bekend wellicht om de essentie te vatten? We zullen zien.

Een priester komt 'aan de overzijde voorbij'. Een Leviet gaat deze halfdode mens ook 'aan de overzijde voorbij'. De priesters hebben de macht. De eerdergenoemde rovers (fanatieke zeloten) willen de

macht. ... De terrorist slaat de mens neer, de priester laat hem liggen. 1)

Dan komt de Samaritaan. Ook een mens tussen twee vuren. Nauwelijks gezien door de Judeeërs en religieus geminacht door de priesterklasse. Deze Samaritaan wordt 'met ontferming bewogen'. Dit begrip moeten we letterlijk nemen. Het is een mens die letterlijk in elkaar krimpt omdat hij of zij onrecht ontwaart, omdat hij of zij daar niet tegen en tegenop kan. De uitdrukking 'met ontferming bewogen' wordt in het evangelie bijna altijd voor Jezus gereserveerd. 'Jezus, de schare ziende werd 'met ontferming bewogen'. Je kunt vertalen: hij werd in het ingewand ontstoken. Je darmen gaan opspelen, je wordt onpasselijk zo trek je het je aan. Deze ontferming overkomt die Samaritaan en wat daarna volgt laat zich vanuit die ontferming vertalen. Hij komt in de nabijheid van 'de mens', de anderen gingen aan de overzijde voorbij. Hij gaat naar hem toe, hij verbindt zijn wonden, letterlijk staat er: hij verzorgt zijn trauma's. Want het zal je maar gebeuren die grote schokgolven in je leven. Dan giet hij olie en wijn op de wonden, zet hem op zijn eigen lastdier en brengt hem naar ... een herberg, een pleisterplaats. Olie, wijn, een

³ G.H. ter Schegget, *De andere mogelijkheid, bijbelse theologie voor de kritische gemeente*, Baarn 1979, p. 9 e.v.

lastdier. Voor de goede verstaander trilt bij elk woord een ander evangeliëverhaal mee.

De inzet van deze gelijkenis is de vraag van de wetgeleerde 'wie is mijn naaste' (vs 29). Voor de beantwoording van die vraag vertelt Jezus deze parabel. En weer komt het anders uit dan wij zouden denken. Het is niet zo dat wij maar even zouden kunnen uitzoeken wie onze naaste is, dat wij als het ware op zoek gaan en ons diakonaal/pastoraal aanbieden. Nee, want dan zouden wij centraal staan. De naaste is niet de mens over wie ik mij ontferm, maar die zich over mij ontfermt. Wij zijn het die daar aangeslagen en half ontziend langs de weg liggen. En de vraag is of wij ons willen laten meenemen naar de herberg om ons te laten genezen van onze trauma's.

Pas wie dat inziet kan tot naaste worden. Pas wie ervaart dat hij ook zélf vluchteling of drugverslaafde zou kunnen zijn, zélf in de bijstand kan komen, zélf in pure nood kan geraken, pas hij of zij kan aan zoiets meedoen als 'diakonia'. Zo niet, dan overheersen paternalisme en superioriteitsgevoelens, dan wordt de ander gebruikt om het eigen charitatieve ego op te poetsen.

Zijn er plaatsen waar de Samaritaan van vandaag halfdode mensen veilig kan achterlaten? De gemeente van de Heer als herberg en de leden ervan als herbergier, waard en waardin. Dat beeld is mij lief geworden. Een nieuwe kerk, een nieuwe organisatie van onze kerken zal mijns inziens deze dienst van de barmhartige Samaritaan, deze diakonia tot inzet moeten hebben.

Mijn droom van gemeente en parochie is de gemeente als een huis om in te wonen. Je voelt je er lekker en je weet je thuis. Het klimaat is dusdanig dat de geest van God er ruim baan heeft. Het is een plaats voor allen die vermoeid en belast zijn. De gemeente als herberg, een plaats om te helen, om bij te komen, een plaats waar je trauma's tot rust worden gebracht.

Dat wij ons daar laten brengen door de barmhartige Samaritaan. Wie weet komt hij vandaag bij ons voorbij.

Willen wij ons laten verzorgen door Jezus zelf? Kom maar, wees maar niet bang. Hier mag je leven vanuit je hart, omdat je hier tot diep in je hart gekend wordt. Doe maar mee, ook al zie je het niet, maar het komt goed, echt waar. Je tranen weg, je hart getroost. 'Troost wordt gegeven wanneer de verborgen levenskracht van jou en van mij weer wordt opgewekt. Wanneer die levenskracht van binnenuit opnieuw jouw verwonde plekken gaat doorstromen. Het zit

hem vaak niet eens in woorden. Het zit hem in de blik, in de ontroering en de eerbied waarmee je wordt aangekeken. En als je je dan met een voorbehoudloze eerbied voelt aangekeken, begint je altijd zacht te huilen. Man, vrouw, jongen, meisje dat maakt geen verschil.'

(J. van Kilsdonk)

1.3. Franciscus van Assisi, diaken bij uitstek

Al jaren word ik geboeid door Franciscus, deze fonkelende figuur in de geschiedenis van de mensheid. Elke bladzijde die ik over hem lees maakt me enthousiaster. Want net als ik denk, zó is van Franciscus, dan ontsnapt hij me weer. Franciscus is kleurrijk en creatief onvoorspelbaar. Hij slaat bressen in onze voorspelbare godsdienstige en politieke schema's. Ik denk dat dat ook de reden is waarom hij eeuwenlang 'meegaat'. Als je al op je klompen kunt aanvoelen dat iemand dat of dat wel weer zal gaan zeggen, dan overleeft hij of zij de geschiedenis niet. Mijn voordeel met de figuur van Franciscus is dat ik hem niet of nauwelijks ken vanuit mijn opvoeding. Protestantse christenen hebben het niet zo op 'heiligen'. Als ze al ter sprake komen dan moeten ze het meestal afleggen tegen de inhoud van 'Het Woord'. Met de bijbel in de hand zijn op die manier heel wat bijbels-geïnspireerde figuren afgeschreven. Aan de andere kant, voor katholieke gelovigen zijn de 'heiligen' dikwijls heel overdreven voorgesteld. Als zoete ver-weg-figuren die je op een moralistische manier ten voorbeeld werden gesteld. Een keer kwam ik per toeval in Noord-Italië (aan het Orta-meer) een 'sacro monte' een heilige berg tegen, geheel gewijd aan de heilige Franciscus. Heel bezienswaardig, een dertiental kapellen verspreid over een heuvel. In elke kapel wordt

een bekend tafereel uit het leven van Franciscus in beelden weergegeven. Toeristisch was het best aardig, maar het was voor mij niet de Franciscus waar ik door gegrepen was. Uit niets bleek de evangelische aanstekelijkheid van Franciscus, terwijl dat beeld juist uit zijn geschriften naar voren komt.

We hebben met een aantal mensen wel eens wat teksten van Franciscus gelezen. Zijn woorden maken je vrolijk, je wordt dikwijls aan het lachen gemaakt. Hoe hij de rijkaards in hun trotse bezit voor aap zette. Hoe hij de pracht en praal van de Kerk aan de kaak stelde. Hoe hij het leven van plant en dier volkomen serieus nam. Hoe hij alle mensen ongelooflijk lief had, ondanks hun vele onhebbelijkheden. Tenslotte, hoe hij in en achter alles de liefde van God en het gelaat van Christus ontdekte.

Nee, Franciscus was geen wereldvreemde figuur en zijn evangelische beweging was geen a-politieke toestand. Integendeel, die duizenden mannen en vrouwen in hun grauwe, armoedige pijen met de bedelnap om hun nek hebben de twaalfde eeuw voor de ondergang behoed. Een door en door corrupte Kerk uit op macht, rijkdom en bezit, daar heeft Franciscus opnieuw inspiratie ingeblazen. Hij liet 'het andere gezicht' van de kerk zien.

In Franciscus komen alle menslievende krachten van zijn tijd samen. Zó kan de geschiedenis verder. Tot en met heden is er de Franciscaanse beweging, bezig op punten waar het leven knelt. Alle tijden vragen om zulke mannen en vrouwen, alle tijden hebben zulke mannen en vrouwen. Laten we van hen geen heldengalerij maken. Wanneer we hun geloof en hun engagement overnemen horen wij er ook bij. De grote namen uit de geschiedenis zijn exponenten van hun tijd. Zij allen staan in de tegenbeweging van de liefde, in die warme golfstroom die onze koude geschiedenis leefbaar maakt. Slingers in het prikkeldraad van een militaire basis, bloemen in het beton van de eenzaamheid. Het zijn deze mannen en vrouwen die steeds opnieuw Christus present stellen, omdat ze geloven dat deze Mens uit Nazareth het begin en het einde van deze menslievende geschiedenis is. Door Franciscus' inzet krijgen we beter zicht op Jezus, de navolging krijgt krachtiger contouren. Dat is ook het mooie van deze mystieke figuren, allen wijzen van zich af. Niet mijn wil, maar Uw wil geschiede. Zoals Jezus van zichzelf afwees naar de Schepper van alle leven. Dit diep 'spirituele' leven, dit leven vanuit de Geest (=spiritus) is uiterst maatschappelijk en politiek. Dat is ook het erge wat er met deze figuren gebeurd is, dat ze onschadelijk zijn gemaakt, de angel is er uit gesneden en braaf zijn ze bijgezet in een

heiligenkalender. Wij hebben dus de taak om hen opnieuw te plaatsen in het volle leven van vandaag de dag.

Ik weet zeker dat Franciscus zich vandaag één zou weten met de asielzoekers. Ik weet zeker dat hij zou proberen Joden en Palestijnen te verzoenen. Ik weet zeker dat hij met ontferming zou rondlopen in de aids-sterfhuizen. Ik weet zeker dat hij liever zelf zou sterven dan de natuur die nu zieletoegt door zure regen en gifvaten. Franciscus verstond de 'kunst van het loslaten'. Alle overtollige ballast die een mens in de ban houdt wierp hij van zich af. Hij ervoer dat bezit conservatief maakt, dat zag hij aan zijn eigen vader. Hij zag dat macht corrumpeerde. 'Uw genade is mij genoeg', dat was de leeftocht waarmee hij duizenden voor zich won; tot vandaag de dag. Franciscus brengt ons bij de kern van ons bestaan, daar waar alle opsmuk en aangeleerde maniertjes als sneeuw voor de zon verdwijnen. Naakt wil hij staan voor zijn schepper, 'niets om het lijf' heeft zo'n leven. Alles, maar dan ook alles gaf hij terug aan God.

Een dergelijke leefwijze is uiterst subversief, een bedreiging voor machthebbers die diakonia verwarren met onderdanigheid.

We hoeven Franciscus niet na te apen, maar als we zijn zorgeloze ernst tot de onze weten te maken dan gaan ons eigen leven en het leven van onze gemeenschappen weer opbloeien. Er ontstaat innerlijke kracht en maatschappelijke vastberadenheid. Zal het ons

lukken deze inzet te blijven leveren? Niet opgeven, niet bij de pakken neerzitten, maar waakzaam blijven voor de tekenen van de tijd. Op je post blijven niet omdat het moet, maar omdat het 'schittert' in je hoofd, omdat je gegrepen bent door hetzelfde visioen als Franciscus, omdat je gelooft in die geschiedenis van recht ooit begonnen in die Ene voor ons allen.

Het gaat om het bundelen van de hoop, dwars tegen de wanhoop van kerk en samenleving in. Franciscus begrijpen is bezig zijn met zaken als gemeenteopbouw, wereldvrede en vooral ook van zingeving. Franciscus laat ons zien hoe we opnieuw onszélf kunnen worden, leven voorbij onze eigen vervreemding. Vervreemding is weg van jezelf leven, voorbij je eigen bestemming. Vervreemding is kunstmatig leven, verkrampt, niet durven loslaten wat je bezit. En deze menselijke vervreemding leidt tot een onechte en oneerlijke samenleving; ruw, gewelddadig, oorlogszuchtig en kapitalistisch. Uiteindelijk wordt daar ook niet meer Gods stem gehoord. Immers, als ons mens-zijn begraven ligt onder al die uiterlijkheden, als ons leven is ingekapseld in de begeerten van geld en bezit, van mannelijkheid en sexisme, hoe zou God dan de kern van ons bestaan kunnen bereiken? Dan slibt alles dicht en eindigt het in een koude, lege wereld. Franciscus gooide al die ballast van zijn rug en wilde

alleen maar meer leven vanuit die kern, vanuit die Godsontmoeting: spontaan, vrij en ongebonden en daardoor uiterst bedreigend voor de bestaande orde.

Zo'n leven werkt aanstekelijk, letterlijk: omdat het alles wegbrandt wat overbodig is. Een diakonale gemeenschap, mannen, vrouwen en kinderen die elkaar willen kennen van aangezicht tot aangezicht. Zo'n leefwijze maakt blij: door de tranen in onze ogen breekt een glimlach, door de scheuren in ons bestaan trekt een spoor van licht en wij zijn niet bang meer omdat we elkaar kennen en elkaar dragen in het gebed. De droom van Franciscus is onze droom.

Elke bladzijde die ik over Franciscus lees maakt mij enthousiaster, zei ik aan het begin. Maar meer nog dan de woorden ontroerde mij de aanblik van Franciscus in een bekende tekening van Wim Hessels (Woeloem). Franciscus die de melaatse omhelst. Hier is werkelijk alles in uitgedrukt. Deze tekening hangt ingelijst op mijn werkkamer. Als levende herinnering en om niet te versagen!

Deze omhelzing is het hele leven in een notedop. De arme en de berooide, de kwetsbare en kansarme, maar ook wij als gemeenschap, we omhelzen elkaar en vervolgen in vreugde onze weg. Dat is de droom waarvoor we vechten. 'Het gebaar van Franciscus bij uitstek is de omarming. Hij omarmt iedereen: de melaatse bedelaars, zijn

medestrijders, de wolf, de bomen. Dat is de allesomvattende erotiek van Franciscus. Hij houdt van het leven. Wat hij denkt, bidt en doet is een pleidooi voor het leven en verzet tegen dood en ontbinding.' Het geeft zijn weerloosheid, zijn kwetsbaarheid, zijn vermogen tot lijden aan. Het is ontwapenend in de diepste betekenis van het woord. Van Franciscus wordt verteld dat hij in het jaar 1229 de littekens van Christus ontving. 'Plotseling werden op zijn handen en voeten de littekens, stigmata, van Christus zichtbaar. Zijn handen en voeten schenen in het midden met spijkers doorboord. Aan de binnenkant van zijn handen en bovenop zijn voeten verschenen de sporen van spijkerkoppen en aan de andere kant de punten. De rechterkant van zijn lichaam was als met een lans doorboord en open als een wond, en meermalen vloeide er bloed uit zodat zijn kleed en zijn onderbroek soms vol bloed zaten.' Wie nu zegt: dat kan niet of vraagt of dat wel echt gebeurd is die heeft weinig van Franciscus begrepen. Want het is juist dit verhaal dat niet weg te denken is uit het leven van Franciscus. 'Getekend zijn door het leven is het kenmerk van de levenden. In staat zijn te lijden is het kenmerk van de hartstochtelijken. Je kunt je tegen het leven pantseren en beveiligen, dan blijven de wondetekens je bespaard; maar dan mis je

het leven zelf. Het kost iets om je over te geven aan het leven:
littekens, stigmata.' 1)

-
- 4 Over Franciscus zijn talloze biografieën geschreven. Heel mooi is, Helene Nolthenius, *Een man uit het dal van Spoleto*, Amsterdam 1989. Verder: Julien Green, *Franciscus*, Baarn 1984. Auke Jelsma (red.) *De Kunst van het Loslaten: Een confrontatie met het leven van Franciscus van Assisi*, Kampen 1980.
- De citaten over Franciscus komen uit: Fulbert Steffensky, *Het leven vieren: Spiritualiteit in het dagelijks leven*, Baarn 1984, p. 21/22.

1.4. God incognito, het geheim van het diakonaat

Dagelijks passeren ons honderden mensen. Op school, op straat, thuis en op het werk. En al die mensen hebben gezichten. Kom 's ochtends maar eens een schoolklas binnen, of een kantoor, een fabriek, je ziet heel gauw hoe iemand gehumeurd is. Het is aan zijn of haar gezicht af te lezen. Verdriet, angst, maar ook vreugde en plezier; iemands gelaatsuitdrukking spreekt boekdelen. Achter elk gezicht dat ons aankijkt ligt een levensverhaal.

Maar ondanks het feit dat ons gezicht vaak verraadt hoe we er aan toe zijn, zijn we ook meesters in het verbergen. 'Hoe gaat het? ... Goed hoor!' 'Hallo, hoe gaat het ermee ... Ja, prima hoor!' Juist als we ons niet zo fijn voelen, juist dan hebben we vaak zin om te zeggen: 'goed hoor'. Wat hebben die anderen met mij te maken, ze kunnen er toch niks aan doen. Hoe zouden ze, vaak begrijp ik mezelf niet eens. Wat er allemaal in onze hoofden omgaat, het spookt maar in het rond.

Om vat op jezelf te krijgen is ook niet eenvoudig. Er leven zoveel 'ikken' in ons. Elke situatie vraagt als het ware een reactie van een ander 'ik'. Eén voor op school, één voor thuis, het werk, je familie, je ouders. Al die 'ikken' in ons rommelen door elkaar. Welke 'ik' zal het winnen? Zoveel stemmen gaan tekeer. Welke stem zal het uithouden?

Je kunt ook zeggen dat we eigenlijk allemaal een masker dragen, verschillende maskers zelfs, overeenkomstig de rol die we verwacht worden te spelen. Is het vreemd dat ons woordje persoon eigenlijk 'masker' betekent (Latijn: persona=masker)? Gaandeweg zal duidelijk worden welke 'rol' het beste bij ons past.

Goede toneelstukken of films tekenen ons vaak haarscherp en houden ons een spiegel voor. In een roman, een toneelstuk of een film worden al die 'ikken' die bij ons vaak in één persoon zitten verdeeld over de verschillende acteurs en actrices. Je spreekt dan van typen of karakters. Het ene type is bijvoorbeeld goedlachs en optimistisch terwijl een ander personage stug is en nauwelijks uit zijn woorden kan komen. Zo speelt de toneelschrijver met mensen, alle rollen en ikken van een mensenleven komen er in voor. En de beste schrijvers zijn zij die onder en achter al die rollen op zoek gaan naar wat die ten tonele gevoerde mens uiteindelijk beweegt. 'De mens' (man, vrouw, jongen, meisje), wie is zij of hij eigenlijk? Wat beweegt er achter al die maskers van ons?

Ons levensverhaal, is dat het enige, of praat er nog iemand anders mee in ons leven? Is er iets of iemand die mij echt kent, misschien beter dan ik mijzelf ooit zal kennen? Is er iemand die mijn rol zo serieus neemt dat hij die rol ... overneemt?

Maar laten we nu voorzichtig worden, laten we niet te gauw invullen en zeggen 'ja hoor, dat is God'. Laten we voorzichtig zijn en het woordje 'God' niet te snel in de mond te nemen. Want ook God draagt een 'masker'. Hij/Zij is niet zomaar te kennen. God is er niet zomaar met de haren bij te trekken. Er is afstand tussen God en mens. Denk maar aan Mozes, hij mocht niet dichterbij komen toen dat braambos in brand stond (Exodus 3).

De bijbel leert ons, dat wanneer er al sprake is van de Naam, dat het dan altijd God zélf is die een begin maakt met het zich kenbaar maken aan de mensen. Een moeilijk inzicht misschien. Laat ik het toelichten met een voorbeeld. Stel dat je tot over je oren verliefd bent. Je ziet die figuur elke dag en steeds krimp je bijna in elkaar van verliefdheid, soms krijg je er buikpijn van. Je kwelt jezelf met de gedachte; als hij nou maar reageert, als zij nou maar mijn liefde beantwoordt. Wel, daar gaat het om; want als de ander het doorkrijgt dat jij bijna door de grond gaat van liefde dan heb je kans dat er iets gaat groeien. Het gaat om de beantwoording, om de ander die jouw gevoelens oppikt. Jij zult door zijn of haar masker moeten heenprikken, jij zult tot achter al die grimassen van die ander moeten doordringen om uiteindelijk van 'aangezicht tot aangezicht' te komen.

Zo is het ook met God die in de bijbel heet 'ik zal bij je zijn'. Deze God zou je kunnen zeggen is 'hoopvol' verliefd op mensen. Vanuit die liefde heeft hij zelfs de mens geschapen. Althans, zo vertelt de bijbelschrijver zijn grote toneelstuk over 'God en mensen'.

Lees dat verhaal van de bijbel maar eens zo, als een toneelstuk met acteurs en actrices. Ze hebben een hele serie 'ikken', allerlei rollen en maskers. Een scala aan goede en kwade trekken, oneindig veel codes en gedragslijnen. In dat toneelstuk dat opgevoerd wordt in de bijbel lukt het de mens maar niet om bij zichzelf te komen. En we weten, wie niet bij zichzelf kan komen, kan eigenlijk ook niet bij de ander, de medemens komen. God houdt zielsveel van mensen, maar krijgt geen antwoord. Integendeel, de mensen worden verliefd op anderen, op andere goden.

Sommigen zien het helemaal zitten met de god die geld heet: god-mammon. Verliefd dat we op dié god zijn! we hebben er alles voor over. Het geld, de economie zijn de grootste verleiders van onze tijd; ze paaien ons, ze slijmen met ons en hun huwelijksaanzoeken rollen dagelijks als reclamefolders in onze brievenbussen. Koop bij mij! ... nee, bij mij is het veel beter! Allemaal proberen die goden ons hun masker op te zetten.

Weer anderen zijn helemaal verliefd geraakt op god-moloch. Dat is een god die je helemaal opeist en van jou onvoorwaardelijke offers

vraagt. Je wordt als het ware in dienst genomen van deze god. In de oorlog, met die afgrijselijke wapens, in alles moet je meedoen. Wat gek eigenlijk; een god die ons ik helemaal laat verdwijnen, en waar we toch verliefd op zijn. Maar ja, je mag wel een 'mooi' masker dragen; een uniform met een mooie pet, je krijgt strepen en balken, sterren en lintjes opgespeld.

Al die goden, afgoden noemt ons toneelstuk hen, dingen naar onze gunsten en wij trappen erin, wij beantwoorden hun liefdesaanzoeken. Daarom is het zo wanhopig en ellendig in deze wereld, daarom wordt liefde verkwanseld. Daarom krepeert tweederde van de wereld en wordt ons milieu aangerand. Omdat god-mammon en god-moloch aan de macht zijn. En ze hebben tientallen mede-goden op hun hand, allemaal zetbazen die knikken en buigen, likken en smoezen.

Het is pauze tijdens ons toneelstuk. Er zijn intussen drie bedrijven geweest. De toeschouwers moeten even naar de wc of drinken wat in de foyer. Je ziet dat ze druk in gesprek zijn over hetgeen ze gehoord en gezien hebben. De een: 'al die heersende goden die ons hun maskers willen opdrukken, ja dat begrijp ik'. Een ander: 'terwijl ik die Ene die echt verliefd op mij is maar laat roepen, ik ben benieuwd hoe dat allemaal afloopt'.

Het doek gaat weer op. Het decor stelt nu een woestijn voor. In die woestijn, op zijn knieën, een jonge man. Uit een enorme luidspreker schalt opeens: 'van deze broden kun je stenen maken / de engelen zullen je opvangen als je van het dak van de kerk springt / kijk om je heen, de hele, hele wereld kan van jou zijn als je neerknielt voor mij, als je mijn masker wilt dragen' (Lukas 4:1-13)

Opeens is het stil, de gladde stemmen van de verborgen verleiders zijn opgehouden. God-mammon en god-moloch hebben hun uiterste best gedaan, om met de meest verfijnde technieken de jonge man in verlegenheid te brengen. Hij is er radeloos van. Je ziet dat hij helemaal in verwarring is, het zweet gutst van zijn hoofd. Want je moet van goede huize komen om die kwezelige stemmen te weerstaan. Ga maar na; je wordt bekoord en verleid door de drie grote waarden van deze wereld.

De eerste is doeltreffendheid (van stenen brood maken): efficiënt, je moet passen in de radertjes van deze wereld, je moet dat masker dragen, anders val je uit de boot. Zeg daar maar eens 'nee' tegen.

De tweede waarde van deze wereld is de sensatie (werp je van deze plaats naar beneden): groter, mooier, beter, hoger: te gek. Je wilt toch 'in' zijn en meedoen!? Je bent jong en je wilt wat: glitter, opvallen, het leven als een grote sensatie.

De derde grote waarde van deze wereld is de Macht (al mijn machtsgebied zal ik je geven). Wat is dat een grote verleiding: in aanzien staan, bekend willen zijn en bemind worden, beroemd willen zijn. Tegenover zo'n overmacht aan efficiëntie, macht en sensatie, zeg daar maar eens 'nee' tegen. ¹⁾

Die mens in de woestijn: je ziet hem in tweestrijd verwickeld. Aan de ene kant de waarden van deze wereld, de lokkende roepstemmen van de verleiding. Aan de andere kant de Stem van Liefde, die nu ook om zijn liefde vraagt. Maar, wat heeft die Stem, die God te bieden! Geen roem, geen macht.

Het enige wat die Stem vraagt is: mag ik je masker? De Stem vraagt: ik wil je zo graag kennen zonder al die buitenkant, zonder die mooie verpakking. Die Stem zegt: je mag er zijn, zomaar, doe maar weg al die overvloedige dingen. Want dan, dan pas krijg je oog voor de dingen waar het werkelijk om gaat: gerechtigheid, vrede, behoud van de schepping. Dan pas hoor je de stemmen van al die duizenden mensen die verhongeren of kapot gemaakt worden in oorlogen. 'Ga weg jullie stomme verleiders, verdwijnt god-mammon en god-moloch !' De man in de woestijn komt langzaam overeind.

⁵ De toepassing is van Henri Nouwen, *De woestijn zal bloeien als een roos. Stilte en gebed voor onze tijd*, Tielt 1986, p. 23 e.v.

Vastbesloten om zich toe te vertrouwen aan de Liefde van die Ene Stem. Hij stáát op en doet het.

Deze mens in de woestijn is tot vandaag, God incognito. Als de koningin ergens niet officieel is dan reist zij 'in cognito' (niet-gekend). Zo leeft ook 'de Liefde' in cognito, verborgen onder ons, wie haar op het spoor komt komt in de buurt van het geheim van de diakonaat.

Slechts Eén heeft die Liefde zichtbaar gemaakt. Het is die Mens uit de woestijn in het vierde bedrijf van ons toneelstuk, Jezus is zijn naam. Jezus is het 'masker' van God, zou je kunnen zeggen. Er staat: 'Hij is het beeld van de onzichtbare God', letterlijk, de 'ikoon' (eikoon, Coll. 1:15). Ons wordt gevraagd om al onze schijnmaskers in te leveren en te gaan lijken op Christus. Wie gelijk wordt aan zijn beeld wordt beelddrager van Gods Liefde. Dan sidderen god-mammon en god-moloch. Want de afgoden geven zich niet zomaar gewonnen, integendeel, ze zullen die man uit de woestijn zelfs martelen en vermoorden.

Nog steeds is deze Mens uit de woestijn onder ons, opgestaan in de harten van hen die 'nee' durven zeggen tegen de maskerades van onze wereld.

*Delf mijn gezicht op, maak mij mooi.
Wie wordt ontmaskerd wordt gevonden
en zal zichzelf opnieuw verstaan
en leven bloot en onomwonden,
aan niets en niemand meer ten prooi.
Delf mijn gezicht op, maak mij mooi.*

Huub Oosterhuis

HOOFDSTUK 2 KERK IN DE WERELD: over het oefenen in
solidariteit

2.1. Verslaving, tussen vrijheid en vervreemding

Een mens kan aan veel dingen verslaafd zijn, kan helemaal in de ban van iets raken. Helemaal in de ban van je werk, je bent een workaholic, helemaal in de ban van sport, je bent een sportfanaat. Helemaal in de ban van godsdienst, heel gevaarlijk, er vallen doden in Noord-Ierland in India, in Iran en Irak.

Dat 'in de ban zijn van iets', iets dat je helemaal opslokt en in een wurggreep houdt dat noemen we verslaving. Je bent het zelf niet meer die iets wilt, maar iets in jou wil iets anders met je. Je balanceert tussen vrijheid en vervreemding.

Vervreemding, je bent voor jezelf een vreemde geworden, iets heeft jou in de macht. Met je hoofd, en zelfs met je hart wil je vreugde, plezier, wil je lachen en vrolijk zijn. Maar iets in jou trekt je de andere kant op. Naar de vernieling word je gedreven. 't Is net of er iemand in je zit die precies het tegenovergestelde met je wil dan dat jij weet dat goed voor je is. Iemand in een psychiatrisch ziekenhuis vertelde eens hoe hij worstelde met zijn drankprobleem. Hij zei tegen me: zie je dat wijnglas daar op mijn tafel? Het is natuurlijk leeg hier, maar mijn ideaal is dat ik er ooit een roos in kan zetten, een bloem die als het ware dwars door het beton van mijn verslaving kan heengroeien.' Hij vertelde dat hij zich vaak voelde als die Atlasfiguur

uit de Oudheid. Atlas prijkt nu nog op het Paleis op de Dam in Amsterdam. Een zware last op je schouders, de hele atlas, de hele werldebol, waaraan je bezwijkt als niet iemand even mee helpt met tillen.

Het zijn deze verhalen die we horen als we met verslaafde mensen praten. Het wel willen maar niet kunnen. Eindeloos heen en weer gegooid worden tussen het beste in jezelf en de 'troep' die je vergiftigt. De vrijheid lokt, maar de vervreemding zit diep. Vervreemding is geen moreel gegeven, dat wil zeggen, het ligt niet in de sfeer van goed en kwaad. Maar, vervreemding is een existentieel gegeven. Het is eigen aan onze existentie, aan ons bestaan als mensen. Het overkomt ons allen. Dat ervaar ik in gesprekken met verslaafden en mijzelf. Want wat veel verslaafden in extreme vorm meemaken, de alcohol of de drug die als een soort 'duivel' in hen tekeer gaat, daaraan lijden we als mensen in mindere of meerdere mate allemaal.

In ieders bestaan stikt het van de verleidelijke stemmen die de afgrond als grootste goed aanwijzen. Altijd meer, meer geld verdienen, een groter huis, een duurdere auto. Dat soort dingen juttten een mens op, alsof het daarom zou gaan in het leven. Er hoeft bijna niets te gebeuren of we geven er ons aan over. Vooral als het

ons niet zo voor de wind gaat, wanneer er tegenslagen in werk en gezin optreden, dan zijn we geneigd de kop in de wind te gooien, de vuist te hanteren, de fles te pakken, agressief te worden.

Mens-zijn is een wankel evenwicht. Het is een hinken tussen angst en vrees, een pendelen tussen vrijheid en vervreemding.

Het solidaire gesprek met de verslaafde komt op gang wanneer we diep in onszelf ervaren dat we zélf alcoholisten hadden kunnen zijn. En wie weet zijn we het morgen wel! Weten wij wat er op onze levensweg nog kan gaan gebeuren? Of we dan de verleiding kunnen weerstaan?

Hier klopt het hart van het diakonaat. Diakonaat komt voort uit mededogen, uit compassie, uit een diep mee-leven en mee-lijden. Als die vonk is overgesprongen komen we bij ons tweede trefwoord, bevrijding. De poging namelijk om een stukje vrijheid te veroveren op de vervreemding. In een folder van de AA staat het treffend. 'Wij moeten onze vrijheid terugwinnen. We moeten onze schuld afschrijven.' Van vervreemding naar vrijheid. Het is de weg van ieder mensenkind en van de hele samenleving als geheel. Een leven in vrijheid waar ieder mens tot zijn of haar recht kan komen. Dit visioen kleurt de bijbelse verhalen.

Het schitterende verhaal van 'de bezeten mens' uit Lukas 18 is veelzeggend. Deze mens wordt bezeten, in bezit genomen door 'legio'. Een legioen aan kwade krachten gaat in hem tekeer. Als Jezus naar zijn naam vraagt, wat op zich al heel bijzonder is, zo iemand naar zijn naam vragen, dan antwoordt hij, ik heet 'legio'. Karel Eijkman vertaalt dat met; ik heet 'alles, alles door elkaar. Ach, weet ik veel.' Deze mens is inderdaad in een wurggreep, total-loss, helemaal in de war. En hij vertoeft bij de graven als een verslaafde wilde en als een wilde verslaafde. Bij de graven, in doodsg gebied dus. Daar is het onheilspellend, daar houden mensen zich doorgaans niet op, daar heerst het zwijgen en het grijnzen van dood en bezetenheid. Doodsg gebied, land van vervreemding bij uitstek. Zoiets als Egypte, angstland.

Jezus komt voorbij. Jezus dringt met zijn leerlingen (met zijn gemeente) binnen in het doodsg gebied. In de ontmoeting met de 'gewonde genezer' gaan de twee 'ikken' van die bezetene het hevigst te keer. Weg jij! Weg jij schreeuwen de demonen als in een soort trance. Maar Jezus gaat door. Heel mooi en ontroerend heeft Karel Eijkman dit evangelie-gedeelte bewerkt.

Jezus is met 'ontferming' bewogen: " 'Kom nou maar', riep Jezus tegen hem. Hij schudde hem door elkaar. 'Nou moet het uit zijn! Hoor je je kan er niet tegenop. Goed dan, maar jij hoeft je ook niet

in een hoek te laten trappen. Jij bent een mens. Ik hoor net zo goed bij jou. Geloof dat nou eens!

De vervreemding gaat over in vrijheid. De verslaving wordt teruggedrongen. 'Kom nou maar', 'Kom nou maar'. Doodsgebied wordt tot plek van leven. Heel langzaam gaat de duisternis van Goede Vrijdag over in het ochtendlicht van Pasen.

Hier komt de opdracht van de diakonale gemeente aan het licht. Met Jezus trekken we het doodsgebied van verslaafden en druggebruikers in. Het is de roeping van gemeente en parochie om boze geesten en demonen uit te drijven, exorcisme, in navolging van haar Heer en heiland (Lukas 11:14-24). De gemeente slaat, als Jezus zelf, een bruggehoofd tussen doodsgebied en beloofd land. Wat een fantastische roeping. Een bruggehoofd slaan tussen wit en zwart, tussen arm en rijk, tussen man en vrouw, tussen homo en hetero. De bijbel lezen is jezelf tegenkomen. In de bijbel begint het ook met chaos, met een aarde die woest en ledig was. Maar dan staan er mensen op, geroepen door iets of iemand die 'groter dan het eigen hart' is (1 Joh. 3:19). Het is de Stem van gerechtigheid en vrijheid in het gebeuren van alle dag. Aangereikt worden een handvol vuistregels voor onderweg, de tien geboden en de bergrede. Je moet ze niet volgen, maar je mág, je wordt uitgenodigd. Wie de uitnodiging

aanneemt komt tot de verrassende ontdekking dat deze leefregels grote beloftes in zich dragen. Er gaat iets gebeuren. Eerst is het nog een woestijn waar je door moet. Dan verderop is er zo nu en dan een oase. Maar owie, daarna is er weer zand. Het schroeit op je huid en schuurt in je keel. Maar om je heen zijn ook anderen die de tocht zijn begonnen. Als jij bijna stikt van vermoeidheid en dorst dan is er opeens die ander die jou water aanreikt, of een schouder aanbiedt om uit te huilen En weer kom je verder. Opeens zijn er meer oases; de woestijn is langzaam overgegaan in land, in beloofd land! Eerst stuur je nog een paar verspieders om dat nieuwe land te verkennen, want je vertrouwt het nog niet helemaal. Maar als zij terugkomen met het goede nieuws dat het land overvloedig van melk en honing, dan ga jij ook. De Stem gaat voorop.

Zo is ieders levensweg. Steeds opnieuw. Aankomen en weer opbreken. Uittocht, doortocht, intocht. Van vreemd land, ook in jezelf, naar land van vrijheid. Ooit zullen we als mensheid aankomen in dit goede land. De bijbel eindigt ermee; 'een nieuwe hemel en een nieuwe aarde, waar alle tranen afgewist zullen zijn'. Dat is de vrijheid waar ik op doel, het visioen van 'alles voor allen'. Dit visioen is de motor van de geschiedenis en de drijvende kracht in ieder van ons. Het is de sjalom, een creatieve vrijheid die mensen te pakken kan krijgen. Sterker nog, deze vrijheid hééft ooit een mens te pakken gekregen,

Jezus zelf. Hier en daar bloeit al een roos in een wijnglas, hier en daar breekt al een bloem door het beton van onze vervreemding. Hier en daar is een diakonale gemeente die mee het doodsgebied intrekt van mensen die lijden: 'Kom nou maar. Kom nou maar. Jij bent ook een mens.'

2.2. Aids en de kerken

Het is goed dat in de liturgische gang van het kerkelijk jaar de veertig-dagen-tijd een vaste plaats heeft. Elk jaar opnieuw een periode waarin wij ons bezinnen op het lijden, op de immense waarom-vragen van het leven. Waarom al die miljoenen mensen die sterven van de honger? Waarom die vele, vele mensen die geestelijk verdwaald zijn, geen weg meer weten in hun eigen geest? Waarom al die kanker, al die gevreesde ziekten, al dat lijden en langzaam wegteren? Onze waarom-vragen zijn talrijk, ze spoelen tegen ons aan als golven tegen de kust, altijd maar door. Soms óverspoelen ze ons en worden we meegezogen de branding in. Het water stijgt ons naar de lippen en we hebben het gevoel dat we verdrinken, en we schreeuwen het uit: 'ik kan er echt niet meer tegen', 'ik overzie het niet meer', 'help me dan, ik verdrink'.

Veel ruimte wordt in het evangelie ingeruimd voor het lijdensverhaal, we volgen Jezus op de voet als hij zijn barre tocht naar Golgotha maakt. In hem en met hem trekken wij allemaal met onze duizend-en-één waarom-vragen. Vaak willen we te gauw naar Pasen, snel die veertig dagen voorbij. Zeker, in het evangelie staat de overwinning, het gloria centraal, maar dit wil beleefd worden tegen de achtergrond van het kyrie. Heer, help wij vergaan, kyrie-eleison,

Heer ontferm U over ons. Wie te snel naar Pasen wil houdt de verreijker verkeerd om. In plaats van het beeld dichterbij te halen houd je het ver van je bed. We hobbelen dan voorbij aan de werkelijke nood van de wereld en de omhoogstijgende vragen in onszelf.

Vanwege de snel om zich heen grijpende ziekte aids is het goed om in de diakonale gemeente hier bij stil te staan. Stil staan bij, niet voorbijhollen. Bewust willen luisteren naar mensen met aids, want zij zijn het die ons het beste kunnen vertellen wat aids is. We stuiten hier op een soort diakonale code van de christelijke gemeente. Want wil je weten hoe iets in elkaar steekt, wat er aan de hand is, dan luister je allereerst naar degenen die er direkt mee te maken hebben. Je moet je natuurlijk breed informeren, horen naar wat de medicus zegt, naar wat de psycholoog of de maatschappelijk werker zegt en naar wat de wetenschapper te berde brengt. Hun inzichten zijn uiterst waardevol voor een goed verstaan en een juiste visie. Maar het allerbelangrijkst is het verhaal van degene in kwestie zelf. Degene die lijdt heeft het eerste woord in de gemeente. Luisteren en vooral leren luisteren is voorwaarde voor een realistische geloofsvisie. We weten vaak de helft nog niet! Nee, niet te snel naar Pasen. Laten we de

verrekijker maar eens goed gebruiken. Het gebeurt op je eigen netvlies, direkt onder onze ogen.

Zo gaat het verhaal van die Ene, op weg naar Gethsemané, door tot vandaag de dag. Neem bijvoorbeeld Coenraad. Hij heeft aids. Hij schrijft aan zijn ouders: 'Het allerbelangrijkste is denk ik dat ik wil leven; ik weet dat ik een terminale ziekte heb, dat de prognoses alleen maar pessimistisch zijn en dat de dood dus om de hoek kijkt; dat het proces waarin ik me bevind een proces van afscheid nemen is. Dat afscheid nemen wil ik niet; ik wil geen afscheid nemen van jullie, van mijn naaste familie en van mijn vele lieve vrienden en vriendinnen. Kortom: ik wil blijven leven, of anders gezegd ik wil overleven. Dat is het andere proces wat er zich in mij afspeelt. Beide processen zullen jullie (..) herkennen. Het ene moment treedt het ene, het andere moment het andere meer op de voorgrond. Hoe meer ik mijn ziek-zijn, mijn mogelijke dood accepteer - des te meer zal het me lukken me er weer van af te wenden. (..) Ik zocht zolang naar vrede met mezelf; naar een harmonie met geloven, homosexualiteit en alles wat ik hieromtrent wilde en voelde. Die harmonie is er nu meer dan ooit, ik hoef niet meer naar ontzettend veel dingen te

streven; ik leef nu - wat niet wil zeggen dat ik niet nog een heleboel dingen zou willen.' 1)

Coenraad zoekt het dan helemaal in de hulp aan andere mensen met aids. Hij gaat zich inzetten voor de belangenvereniging. Je merkt aan zijn brief dat hij groeit in geloof, hoop en liefde, ondanks het feit dat de dood hem op de hielen zit. 'Hoe meer ik het accepteer dat ik aids heb, des te ontspannender zal ik er mee om kunnen gaan.' En verderop: 'Ik ben geen aids, ik heb aids. Ik ben een homosexueel, maar ik ben nog veel meer. Ik ben in eerste instantie een mens; een mens die man is, homosexueel is, sociaal-kultureel werker is, aids heeft, kan houden van andere mensen, gelovig is etc. Kortom: een totaal mens.'

De brief van Coenraad ontroert omdat de geschreven woorden ons met de neus op de essentie van ons mens-zijn drukken. Leven we niet te haastig, te snel, teveel gericht op hebben en houden? Ervaren we de ons toegemeten tijd wel voldoende als gave, als gift? We merken hoe degene die lijdt, (in sociaal, fysiek en psychisch opzicht) ons de weg wijst. Zoals Job, die met zijn vragen volledig heenprikt

6 De brief van Coenraad staat afgedrukt in het boekje *Aids en de kerken* (onder redactie van Ria Hartman), Ter Sprake Serie, Delft 1987, p.13 e.v

door de kwasi-interessante vragen van de drie vrienden die hem bezoeken. Job ontzenuwt deze vragen als komende van buitenaf. Ze zijn niet doorleefd, niet tot op de botten van het mens-zijn doorgedrongen. Bijna gevaarlijk wordt het wanneer de vragen een religieuze lading krijgen. Religieuze vragen hebben het in zich om te bezweren. 'God' wordt erbij gehaald, hele filosofische stelsels worden opgezet om het gelijk aan eigen kant te krijgen. Heus, het zijn ingenieuze vragen die Job's vrienden stellen. Ook in de relatie met aids worden tot vandaag zulke vragen gesteld. Net als Job ontzenuwt Coenraad ze stuk voor stuk: 'Het idee van een ziekte als straf op de zonde komt me zo volstrekt onchristelijk voor; zo volkomen in tegenspraak met alle beginselen van een God die liefde is en liefde heet. Het idee dat een ziekte alleen bepaalde mensen zal treffen is mijns inziens een uitwas van de christelijke kerkgeschiedenis en niet van Christus zelf afkomstig. (..) Een God die zo straft is mijn God niet; het is niet mijn God die me tien jaar laat vechten, bidden en smeken om anders, dat wil zeggen hetero-sexueel, te mogen worden en me vervolgens afwijst als ik inzie dat ik in mijn anders-zijn net zo totaal anders kan zijn als ieder ander. Het heeft me het grootste deel van mijn leven gekost voor ik dat inzag; het grootste deel van mijn leven is helaas beladen met schuldgevoelens. Zal ik me dan nu opnieuw door anderen schuldgevoelens laten aanpraten. Beslist niet!"

Terecht zegt Douwe N. Wouters in zijn boekje *Aids, een testcase voor de Kerk*, dat onze visie op aids alles te maken heeft met ons Godsbeeld, ons mensbeeld, ons kerkbeeld en ons Jezus-beeld (hst 5). Een gedegen zelfonderzoek is hier nodig om niet te vervallen in de fouten van Job's vrienden. Wouters vermeldt ook dat het jaren duurde voor de kerken reageerden op het verschijnsel aids. 'Tussen januari 1981 (toen de eerste aids-patiënt in een Amerikaans ziekenhuis werd opgenomen), en januari 1987 (toen aanvaardde het Centraal Comité van de Wereldraad van Kerken een aantal aanbevelingen) is er van de kerk hoegenaamd niets vernomen. Het is beschamend om te moeten zeggen, maar in Nederland is de kerk gedurende al die jaren passief gebleven.' 1)

Lijden en aids, hoe vlijmscherp en troostvol, hoe smekend om aandacht en warmte is het volgende gebed van een sero-positief mens: 1)

*God, mag ik even tegen U
en tegen de uwen aanpraten?
Het is apart, dat weet ik,*

7 D.N. Wouters, *Aids, een testcase voor de kerk*, Kampen 1987, p. 54.

8 Uit Seropositief Dagboek: BSP-Nieuwsbrief januari 1989.

maar een gebed is ook vrijmoedig
en persoonlijk,
dus waarom geen open (oké, eenzijdig) gesprek?
Wat is gebeurd met
'heb uw naaste lief gelijk uzelf'?
Dat is toch de kern van de boodschap
van het leven van uw zoon
en van zijn lijden en opstanding,
om voor ons zondaars
via deze boodschap
de weg vrij te maken naar U?
Is er een duidelijker manier
om het door U geschonken leven
waardevol in te vullen
dan door juist deze boodschap
in praktijk te brengen?
Wij zijn allen door U geschapen,
we zijn volgens uw zoon
uw kinderen zelfs.
Wel, ik ben homosexueel,
sero-positief,
en ik geloof in de essenties

*van het christendom.
Ik aanvaard mijn geaardheid
(uw opdracht?)
en praktiseer die ook.
Zolang ik anderen niet benadeel
of schade berokken,
zie ik er absoluut het nut niet van in
om mijn gedrag te veranderen.
Maar moeilijk is het wel.
Nee, niet het homo-zijn,
wel het sero-positief zijn,
dat mijn leven waarschijnlijk
drastisch gaat bekorten.
De 'uwen',
priesters, dominees, voorgangers enz.,
laten het tot nu toe behoorlijk
afweten, -
de goede uitzonderingen daargelaten.
Zijn de woorden van Johannes

nooit tot hen doorgedrongen:
'Hieraan hebben wij de liefde leren kennen,*

*dat hij zijn leven voor ons heeft ingezet;
ook wij behoren dan ons leven
voor de broeders in te zetten.*

*Wie nu in de wereld een bestaan heeft
en zijn broeder gebrek ziet lijden
maar zijn binnenste voor hem toesluit,
hoe blijft de liefde Gods in hem?'*

*Kunt U ze hier niet eens
aan herinneren?'*

*Toch staat er veel in uw Geschrift
dat troost geeft, met name van
uw spreekbuis Paulus:
'Want ik heb geleerd
met de omstandigheden waarin ik verkeer
genoegen te nemen' (Fil 4:11)*

of:

*'Zo blijven dan geloof, hoop en liefde,
deze drie, maar de meeste van deze
is de liefde' (1 Cor 13:13)*

*De meeste steun vind ik in:
'Alles is genade', (Ef 2:1-10)
die de essentie van Jezus'
boodschap zo treffend weergeeft.*

*God, als het juist is
dat de geschriften der apostelen
voor ons, ook nu nog,
de juiste leidraad zijn
voor uw boodschap,
al dan niet aangepast aan
de huidige tijd,
waar blijven dan de thans levende 'uwen'
om ons te helpen en te steunen?*

*Met verschuldigde eerbied,
noem me maar Thomas,
want ik twijfel wel eens.*

2.3. Over ouder worden en oud zijn

Wie groeit in jaren, maar nog niet echt oud is, wordt soms door diezelfde jaren overvallen. Je fantaseert jezelf vooruit. Hoe zou het (ik) zijn als ik oud ben. Oude(re) mensen vallen je dan extra op. Zal ik zoals die worden, of liever zoals die? Het geheel werd bij mij nog versterkt door twee ervaringen die ouder worden en oud-zijn heel dichtbij brachten. De eerste ervaring deed ik op tijdens een kerkdienst. We zongen het bekende gezang 'Meester men zoekt U wijd en zijd' (gezag 170 uit het liedboek voor de kerken). De eerste twee regels eruit bleven in mij rondspelen, bekende regels:

*Meester, men zoekt U wijd en zijd,
komend langs velerlei wegen.
Oudren gaan rustig welbereid
jongeren aarzlend U tegen.*

Ouderen gaan rustig welbereid? Jongeren aarzelend? Klopt dat beeld? Ik keek de kerk eens rond. Inderdaad, veel, zo niet overwegend oudere en oude mensen. Dat is vaak zo tegenwoordig, het 'grijs' overheerst. Gaan ouderen rustig welbereid? Is dat niet een te geijkt en romantisch beeld van 'de' oudere? Oud-zijn, oud worden

dat is toch vaak heel moeilijk en moeizaam. 'De ouderdom komt met gebreken' weet het spreekwoord en veel ouderen voelen dat dagelijks aan den lijve.

Maar nu eerst die andere ervaring. Een aantal jaren terug alweer werd ons land enkele keren geteisterd door enorme orkanen. Ongelooflijk, zo heb ik het zelden meegemaakt. Daags erna de stilte na de storm. Ik heb mijn ogen uitgekeken en raakte gefascineerd door de omgewaaide bomen. In de Haarlemmerhout, in bossen en duinen. Enorme gevaarten van bomen lagen bij tientallen schots en scheef door elkaar, gevloerd, geveld, losgerukt, soms met wortel en al. Nu ben ik een bomen-'gek'. Ik vind bomen prachtig, ik heb iets met ze. Veel mensen hebben dat, daarom worden bomen ook eindeloos bezongen in poëzie en lied. Daarom waren bomen vaak heilige plaatsen, ook in de bijbel. Denkt U aan de eiken van Mamre in de Abraham-verhalen (Gen. 13:18). Ik begrijp dat wel, want bomen stevenen hoog boven mensen uit, ze zijn sterk. Hun bladerdak beschermt ons tegen de zon en tegen de regen. Maar bovenal, bomen overléven ons. Op het landgoed Elswout, dicht tegen Haarlem aan, staat een schitterende oude boom van 350 jaar oud. Wie weet, misschien heeft die boom onze over-over-grootouders wel 'gezien', dat is toch fantastisch. Verzuring en milieu-vernietiging veroorzaken niet alleen

een ecologische ramp van de eerste orde, maar in deze kontekst is het ook heiligschennis.

En dan opeens komt er zo'n enorme storm. Bomen gaan tegen de vlakke, het is alsof jezelf tegen de vlakke gaat. Als zo'n boom al gaat, hoeveel te meer ook ik. Kwetsbaar zijn we, eindige wezens. Voor we het weten zijn we oud, ouder, dood. Ach ja, het lijkt heel wat aan de buitenkant, maar de jaren gaan tellen, de aftakeling wordt zichtbaar, dan gaan de jaren knellen. Rustig welbereid? Vergeet het maar:

Ik word ouder...

van gestalte en van geest

Stijve botten, stramme schouders...

vroeger ben ik jong geweest.

Ik word minder...

minder gaaf en minder rap.

Allengs ondervind ik hinder

bij 't bestijgen van de trap.

Ik word 'slechter'...

slecht ter been, een slecht gehoor,

banden worden minder hecht...

Minder oog en minder oor.

Ik word banger...

Bang van hoogte, angst verwart.

Des te ouder, des te langer

slaait de angst me om het hart.

Ik word brozer...

broos van stemming, ijf van klank.

Langzaam wordt het leven vozer...

ijler..., tegen wil en dank.

Ik word ouder...

van gestalte en van geest.

Grijze haren, zonder tanden...,

vroeger ben ik jong geweest.

J. Zijlstra

Wie veel met oudere mensen praat, ze meemaakt en ze waarneemt kan ontdekken dat het twee kanten op kan gaan. Je hebt aan de ene

kant de verzuurden en verbitterden, de klagers en de vroeger-was-alles-beter-types. Als je daarin blijft hangen! Maar pas op met hen te betichten of af te wijzen, want wat kunnen sommige mensen veel mee moeten maken in hun leven. Zoveel duister, zoveel droefenis. Ik ken mensen die te veel leed over zich heen hebben gehad, onvoorstelbaar. Om dan als je oud bent en terugkijkt niet verbitterd te worden. Hoe makkelijk krijgen dan niet duistere krachten krijgen vat op je. Je scheldt, je vloekt, je ligt overhoop met alles en iedereen. Vooral ook met God, jouw Maker Waarom God moet mij dit alles treffen, waarom moest die harde windvlaag mijn leven ruïneren, had ik al niet genoeg gehad?! Er zijn mensen die hier bijna niet meer uitkomen en verbitterd sterven. Zij hebben tijdens hun leven nauwelijks de lichtglans van de Eeuwige mogen ervaren. Dat wij als parochie en gemeente biddend om deze mensen heenstaan.

Maar er zijn ook anderen. Laten we hen de 'gelouterden' noemen. Zij hebben soms misschien wel net zoveel meegemaakt als de verbitterden. Het zijn rijpe, oude mensen die na een heel leven vol ontberingen 'omzien in verwondering'. Deze mensen worden met het ouder worden ook steeds mooier. De groeven in hun gezicht zijn als de jaarringen van bomen. Het grijze haar wuift als een volgroeide

kruin. De twinkeling in hun ogen verraadt levenskunst en vooral humor. Simon Carmiggelt dicht:

*Later gaan we naast elkaar
wand'len op de Overtoom,
drinken zoete melk met room,
strijken door ons grijze haar.*

*Zie je ons daar samen lopen?
Naast elkaar - zo diep bedaard.
Jij, een lieve, oude taart.
Ik, nog kras - dat is te hopen...
....*

*En het hoeft niet meer zo rap,
want we moeten nergens heen.
Och, we wonen toch alleen
in zo'n rothuis met een trap.*

*Ik beloof je, dat ik dan
het attent zijn aan zal leren.
En ik zal ook vaak proberen,*

of je nog wel lachen kan,

....

We ervaren het in en aan onszelf. Er zijn de zuigende krachten van de duisternis, alles lijkt pikzwart, de wanhoop stijgt je naar de keel, ons leven lijkt op niets uit te lopen. Maar soms, daar dwars tegenin is er een kleine glimp van licht, zo maar, zo nu en dan. In het dreigende niets meldt zich een ander, dé Ander. Psalm 92 schrijft erover. 'Een lied voor de sabbatdag' staat erboven. De sabbat, de zondag zou je kunnen zeggen is een klein oponthoud in de duisternis van onze dagen. Een licht dat onze weg begaanbaar maakt. Op de zondag grijpen we boven onszelf uit en laten onze klaagzang overgaan in een loflied. Kijk hoe deze psalm begint;

Het is goed de Heer te loven,

uw naam psalmen te zingen, o Allerhoogste

in de morgenstond uw goedertierenheid te verkondigen,

en uw trouw in de nachten

Iemand Anders laten meespreken in hun leven, dat doen de psalmdichters. Hun hele hebben en houden, al hun zorgen en verdriet, maar ook hun vreugdes worden omhooggegooid naar de

Ene. De Enige die niet doof, niet stom is, maar ons neemt zoals we zijn. Alles gooien ze eruit; ze gaan in de clinch met God, ze verwijten God, ze twijfelen of ze smeken om hulp. Psalm 71:17

zegt het zo:

*o God, gij hebt mij onderwezen van mijn jeugd aan,
tot nu toe verkondig ik uw wonderen;
wil mij dan ook tot mijn ouderdom en grijsheid,
o God, niet verlaten*

Heel vaak gebeurt het in de psalmen is dat de gelovige perplex staat. U o God, u bent Goed, uw schepping is zo mooi voor ons aangelegd en moet je kijken...! 'De goddelozen spruiten uit als het groene kruid en alle bedrivers van ongerechtigheid groeien.' (Psalm 92:8) Na de lof aan God komt er de verbazing. God, de duisternis lijkt het te winnen, kijk om je heen. Hoe de macht van het grote geld oprukt, hoe nog steeds tweederde van deze wereld wegwijnt. Kijk naar mijn eigen leven hoe ik dreig een verbitterd oud mens te worden, geen greintje licht kan erbij.

In de psalm zien we dan vervolgens twee manieren van groeien. De eerste groei gaat richting duisternis, de tweede groei is de groei van de Rechtvaardige, de weg naar het licht. 'Wat kan mij het nog

schelen, mijn leven is toch al bijna op, ik wil helemaal niet meer, ik beteken toch niks meer voor niemand', kijk, dat is de duistere zuigkracht. Je kunt het ook maatschappelijk zeggen: 'ach, die wereld, dat is nu eenmaal zo, mensen zijn mensen, en het zal altijd wel zo blijven', kijk, dan zit alles potdicht.

Die eerste, negatieve groei 'komt op uit de willekeur van de wind, die de zaadpluisjes meevoert en neerwerpt naar zijn blind geloven, die tweede (de groei van de Rechtvaardige) onderstelt de hand van een planter, de zorg van een hovenier.' ¹). En let wel, we zouden allemaal zo praten en rondwentelen in duisternis als er niet Eén onder ons dat Licht van God had weerkaatst in onze harten. Daarom is de wekelijkse viering zo belangrijk, als hart van de diakonale gemeente en parochie. Om het lied van de sabbat te zingen en 'geplant te worden in het huis van de Heer' (Psalm 92: 14).

Zoëven had ik het over ouderdom en bomen, hoor nu toch die laatste verzen van de psalm:

*De Rechtvaardige zal groeien als een palmboom,
opschieten als een ceder van de Libanon;
geplant in het huis van de Heer*

¹ K.H. Miskotte, *In Ruimte Gezet: Overdenkingen over den zin van den zondag*, Amsterdam z.j. p. 25.

*groeien zij in de voorhoven van onze God;
zij zullen in de ouderdom nog vrucht dragen,
fris en groen zullen zij zijn,*

Meester wij zoeken U wijd en zijd en we komen langs allerlei wegen. Op al die wegen bent U te vinden, voor jonge mensen en voor oude mensen. Johannes zegt: 'Toen u jonger was, deed uzelf uw gordel om en ging waarheen u wilde, maar wanneer U oud bent, zult u uw handen uitstrekken en een ander zal u omgorden en u brengen waarheen u niet wilt.' (Joh. 21:18) 'Een ander zal u omgorden'. Ons leven uit handen geven, dat is levenskunst voor jong en oud, dat is genade ervaren, 'geplant in het Huis van God'. Genade? Met genade is het net zo als wanneer je bijvoorbeeld onverwacht zomaar van iemand een bloemetje krijgt. Je zegt dan: ach, dat had echt niet hoeven. Ach, God, U had echt niet hoeven en juist daarom maakt U ons leven tot een grote vreugde. 1) Zomaar een bloem die groeit in de duisternis van ons bestaan, zomaar een Levensboom in wiens licht wij schuilen.

'....

¹⁰ Dit voorbeeld over wat genade is ontleen ik aan: E. Schillebeeckx, *Mensen als verhaal van God*, Baarn 1989, p. 86.

*Bij een boom
staande moet ik wel
ademen als een boom
Naar een boom
ziende zie ik
hemel en aarde in elkanders
armen.*

*Want een boom
een boom is een bruiloft.*

Hans Andreus

2.4. De Schepper is tuk op verrassingen. Over kerk en homosexualiteit

Het was tijdens een grote kerkelijke vergadering. Op de agenda stond het omstreden punt over het zegenen van andere levensverbintenissen dan het huwelijk. Een mevrouw krijgt het woord. Ze gaat staan, bladert heftig in haar bijbel en zegt: 'u ziet het toch, het staat er toch, het mag toch niet, 'En gij zult geen gemeenschap hebben met een, die van het mannelijk geslacht is, zoals men gemeenschap heeft met een vrouw: een gruwel is het.' (Lev. 18:22) Waarop een collega achter mij pardoes er overheen zegt: 'maar mevrouw, er staat toch ook dat vrouwen in de gemeente moeten zwijgen en u staat hier te praten. Het staat er echt: 'Zoals in alle gemeenten der heiligen moeten de vrouwen in de gemeenten zwijgen; want het is haar niet vergund te spreken, maar zij moeten ondergeschikt blijven, zoals ook de wet zegt.' (1 Kor. 14:34).

Dit voorval schetst onze thematiek ten voeten uit. Het schriftberoep, zo dat zo mooi heet, je beroepen op bepaalde teksten in de bijbel, is een oeverloze en vaak vruchteloze bezigheid. Iedere ketter heeft zijn letter. Er is altijd wel een tekst te vinden die het tegendeel beweert van wat de een als hoogste wijsheid aanreikt. Niemand houdt zich aan de strikte cultuur-gebonden geboden uit een boek als Leviticus,

maar men slaat er wel homoseksuelen mee om de oren. Een dubbele moraal dus. En toch, de bijbel is en blijft het grote bronnenboek voor ons geloof, richtsnoer, wegwijzer, weg ten leven. Hoe kom je daar nu uit, als we bijvoorbeeld komen te spreken over homosexualiteit. Ik weet dat veel mensen worstelen met dat kleine zinnetje 'maar het staat er toch!'. Kunnen we elkaar daar in helpen? Ik denk van wel.

Om te beginnen is het zinvol om de eigen oordelen en vooroordelen even op te schorten. Dat is een heel moeilijk begin. Want diep in ons hart vinden we het toch eigenlijk best wel eng om over seksualiteit te praten. Je lijf, je lichaam, al die signalen en verlangens die ons lichaam uitseinen, al die codes van wat wel en niet mag zijn ons ingeprint. Met name in de kerk praten we toch zelden over deze zaken. Terwijl het in de bijbel zo vaak gaat over het lichaam, over liefde, over gemeenschap hebben met elkaar, en dat heus niet alleen in het bijbelboek Hooglied.

Dan daarna, als het ons gelukt is, een beetje los te komen van die ingeprinte meningen, dan wordt het tijd om ook de teksten serieus te bekijken. Klopt dat nou eigenlijk wel wat ik met de hand op de bijbel beweert? Hoe staan die teksten in hun kontekst, in het verhaal zelf? Hoe was die tijd zo'n tweeëneenhalf duizend jaar terug? Kunnen we daar iets van weten? Met zulke vragen kun je terecht in een leerhuis. In een kerkdienst zet je elkaar op weg, bemoedig je elkaar.

Gedurende de gezamenlijke bijbelstudie school je jezelf en elkaar. Op die zogeheten 'homo'-teksten is enorm veel gestudeerd de laatste jaren. Daar is kennis van te nemen. Het mooie bij dit alles is nu dat degenen die het betreffen, je kunt ook zeggen, die het slachtoffer van al die geheide meningen zijn geworden, zélf op onderzoek zijn uitgegaan. Dat is het vertrekpunt van wat we bevrijdings-theologie noemen. Armen in Latijns-Amerika die de bijbel ontrukken aan hun bazen en aan hun kerk die heulde met die bazen. Vrouwen die eindelijk de bijbel gaan lezen door hun eigen bril en niet door de bril van mannelijke hoogleraren in de theologie. Homosexuele mannen en vrouwen die zelf op onderzoek uitgaan en die teksten waar ze jaren onder geleden hebben ontzenuwen.

Zo komen we dus verder: eerst onze oordelen opschorten, dan in het leerhuis kennis nemen van datgene wat onderdrukte groepen zélf hebben gevonden in bijbel en theologie.

En dan als derde, om de thematiek helemaal dichtbij eigen huis te brengen, komt er wellicht een moment dat iemand zich aansluit bij bijvoorbeeld een werkgroep kerk en homosexualiteit. Misschien omdat we u zelf homo of lesbo zijn. Misschien hebben we dat tijden lang verborgen gehouden. Of misschien kennen we homo's. Nu nog horen ze maar al te vaak negatieve dingen van de kerk over homosexualiteit. De bisschop van Haarlem bijvoorbeeld die steeds

maar nare en rare dingen blijft zeggen. De e.o. die blijft drammen en rammen en zo goed weet wat God van homo's vindt en wil. Maar langzaam, ook tegen deze kerkelijke verdrukking in, groeit een klimaat waar mensen tot hun recht kunnen komen. Dat toch is de bedoeling van 'gemeente-zijn'. Niet losse bijbelteksten maken daar de dienst uit, maar achter al die woorden doemt het gezicht van Christus op. Jezus oordeelde niet, maar luisterde. Je ziet het voor je, die luisterende Jezus: Jij, heb je dat allemaal meegemaakt, jij zwarte, jij vrouw, jij homo, omdat je ... op een klein onderdeel ietsje anders bent dan, ... ja, dan wie eigenlijk!

Ik denk dat de oppositie tegen het aangaan van een andere levensverbintenis dan het huwelijk ook in deze sfeer ligt? Nee, men is heus niet tegen een zegen vragen over een heuglijke gebeurtenis, dat gebeurt wel vaker. De oppositie is zo hevig omdat het hier om het gegeven homosexualiteit gaat. Homo's en lesbo's vragen die zegening over hun relatie. Hun vragen komen heel dicht op het eigen lijf. De homo daagt de hetero uit om zich ook bezig te houden met lijf en leden, met lust en erotiek. Hoe zitten we in elkaar wat dit betreft, hoe functioneren sexuele gevoelens, stoppen we dat weg, praten we erover met onze kinderen? Dat is steeds in zaken als deze: de zwarte daagt ons uit om ons te bezinnen op ons blank-zijn, wat 'wit' heeft

aangericht in de geschiedenis. De vrouw daagt ons uit om ons te bezinnen op ons man-zijn; hoezeer onze samenleving altijd en alles vanuit het man-zijn bekijkt. Ja, ik kan mij de oppositie tegen homosexualiteit wel voorstellen, want het wordt onveilig en onrustig in huis als je al deze vragen toelaat.

De diakonale parochie en gemeente láát al deze vragen toe. Zij laat zich bevragen met name door hen die jarenlange oppressie hebben moeten ondergaan. Als vrouwen, als homo's, als arbeiders, als zwarten zich niet meer thuisvoelen in de kerk en het geheel vaarwel zeggen hoe zal dan ooit die bevrijde wereld komen waarvan de bijbel droomt?

In Korinthe worstelde men ook met deze dingen. Over de eeuwen heen is deze brief van Paulus ook aan ons geschreven. Korinthe is geen gemakkelijke gemeente. Paulus heeft deze gemeente gesticht en schrijft hen nu een brief waarin hij ingaat op dingen die hem ter ore zijn gekomen. Hij spaart ze niet en vermaant ze in een groot aantal zaken waarbij de hoofdzaak is dat hij in alle conflicten steeds van zichzelf afwijst naar Jezus Christus. 'Dat moeten jullie ook voor ogen houden' zegt-ie. 'Jullie zijn gekocht en betaald.' (6:20, 7:23). Natuurlijk weet Paulus dat mensen verschillend zijn, dat steeds op de loer ligt dat mensen verleid worden, dat ze met elkaar in de clinch

gaan. Daarom werkt hij langzaam toe naar het beeld van dat ene lichaam met die vele leden. Het is een bekend stuk. Het lijkt of Paulus zeggen wil; probeer nu eens van die verscheidenheid in en tussen mensen geen probleem te maken, maar zie het als een gave.

De voet, de hand, het oor en het oog. Ze hebben elkaar nodig. 'Het oog kan niet tegen de hand zeggen; ik heb jou niet nodig. En het hoofd kan net tegen de voeten zeggen: ik heb jullie niet nodig.' (vs. 21) Sterker nog: de kleinste en zwakste leden van het lichaam daar moet je juist zuiniger op zijn, de edele leden staan vanzelf al in de belangstelling. Zo zit ons mens-zijn en mede-mens-zijn dus in elkaar. Organisch één geheel, met elkaar verbonden in verscheidenheid. Dat maakt dat lichaam zo fantastisch. Het ene lid kan niet zonder het ander. Als je kiespijn hebt, zo'n klein wit kiesje met een klein gaatje, dan voel je je over de hele linie niet lekker. 'Als een lid lijdt, lijden alle leden mede, als een lid eer ontvangt, delen alle leden in de vreugde'. (vs. 26) En dan komt het: 'Jullie nu zijn het lichaam van Christus en ieder voor zijn deel leden.' (vs. 27) Die verscheidenheid aan leden, die bonte stoet van mensen daar gaat het om. Als we dat van de apostel zouden kunnen leren, ook ten aanzien van de variëteit in sexuele geaardheid. Homosexualiteit hoort niet thuis in een rijtje als gezond/ziek, goed/slecht, gelukkig/ongelukkig, natuurlijk/onnatuurlijk, vruchtbaar/onvruchtbaar etc. Nee,

integendeel: als we dan toch rijtjes maken dan noemen we een scala aan veelkleurigheid van het schepsel mens. Je hebt ze in soorten, de een niet beter en/of slechter dan de ander: wit/zwart, man/vrouw, ouderen/jongeren, hetero/homo-lesbisch, rechtshandig/linkshandig, blond/zwart/rood haar, gevoel/verstand, techniek/kunst etc. Waar dit onderscheid in de kerk gemist wordt doet ze zichzelf te kort, en beledigt ze de Schepper die zo'n fantastisch schepsel als de mens in die hele grote variëteit heeft geschapen. Zeker, geschapen als een opdracht! Om met die hele bonte verscheidenheid het mens-zijn te leren, om elkaar in al die gradaties te ontmoeten en de wereld tot een tuin te maken. Dit alles samen vertegenwoordigt het lichaam van Christus zegt de tekst. In het avondmaal, in de eucharistie breken en delen we dit lichaam, dat wil zeggen: we gaan verder in de kracht van Christus, om uit te waaiëren in de bevrijdende kleuren van de regenboog, op zoek naar geluk, vrede, heilheid.

'Als wij met open en nuchtere waarneming op deze aarde zulk een zich voortzettend getal van vrouwen en vrouwen en mannen en mannen gadeslaan die zelfs in een bedreigende cultuur niet ophouden een eigen liefdesaanleg met ontroerende ernst en bloei te handhaven, dan kan de gelovige niet anders begrijpen: deze behoefte en deze kunst om te beminnen en bemind te worden is niet zomaar een toe-val, nog minder een ongeval. Zij is een vondst, een ontwerp van

de Schepper. Zij is gave en opgave. Net zoals zon, maan en sterren dat zijn, of zwart, bruin of blank, of man en vrouw als paar. (...) Ja, de Schepper is tuk op verrassingen ...' 1)

¹¹ J. van Kilsdonk, 'De Schepper is tuk op verrassingen.' In: *De woestijn zal bloeien als een roos*. (Van Hille-cahiers), Amsterdam z.j. blz 49/51.

2.5. Over engelen van mensen

De laatste jaren is er nogal wat opwinding ontstaan over uitspraken van de voormalige lkon-pastor, dominee Hans Stolp. Hij heeft in een aantal boekjes dingen naar boven gehaald die voor heel veel mensen uiterst aktueel zijn, en waarvoor in de kerk nauwelijks aandacht bestaat. Het gaat over *verlichtende ervaringen*. Wat dit is kunnen we het beste door iemand laten vertellen die deze ervaringen gehad heeft. 'Ik wil jullie wat vertellen, iets wat mijn hele leven veranderd heeft. Het gebeurde bij een auto-ongeluk. Een plotselinge klap, en ik was bewusteloos. Maar wat ik toen beleefde zal ik nooit vergeten. Ik zweefde buiten mijn lichaam en iemand, een lichtende gestalte, kwam me tegemoet. Hij zei, zonder woorden, maar zo, dat ik het direkt begreep: "Je mag kiezen, met mij verder gaan, of terug. Maar als je teruggaat, dan is het om een taak te vervullen, die nog onaf is." Ik voelde me zo gelukkig, en er was zoveel vrede en harmonie, dat ik niets liever wilde dan met hem meegaan. Maar toen dacht ik aan de taak die nog onaf was, en ik besloot om terug te gaan. Toen werd ik wakker in de ambulance. Het is een aantal jaren geleden gebeurd. Maar die ervaring heeft mijn hele leven veranderd.' 1)

¹² Hans Stolp, *Dichterbij dan ooit ... Over verlichtende ervaringen*, Baarn 1990, p. 11. Stolp heeft later zijn visie enigszins genuanceerd in: *Bij*

Velen van ons hebben dergelijke verhalen ook wel eens gehoord, misschien hebben we ze zelf beleefd. Op het randje van de dood is er opeens een groot, wit, zuiverend licht. Een ervaring die bepalend zal worden voor het hele verdere leven. Maar niet alleen bij een bijna-dood-ervaring (BDE), ook op zeer beslissende momenten in iemands leven (vooral tijdens crises) schijnt het vaak voor te komen (onderzoek in de VS zegt één op de twintig!) dat zo'n lichtende gestalte zich aandient.

Zelf hoorde ik onlangs nog van een goede kennis zo'n verhaal. Ze was om onduidelijke redenen in grote nood geraakt. Het gebed lukte niet meer, de zelfverwijten kwamen. 'Maar toen op een keer midden in de nacht, ik was klaarwakker, opeens in de slaapkamer was er een gloed van licht in de vorm van een mens. Het raakte me aan en zei: "Het komt wel goed, je bent niet slecht, integendeel, er wordt heel veel van je gehouden.'" 'De volgende ochtend', zei ze, 'was het net of er een loden last van mijn schouders was gevallen. Ik begrijp er niets van. Het heeft voor mij zeker met God te maken, en ik voel dat ik weer verder kan.'

nader inzien: Over bijna-dood-ervaringen, verschijningen en New-Age hulpverlening, Baarn 1993

Hans Stolp aarzelt niet om dergelijke verlichtende ervaringen 'engelen' te noemen. Hij zegt: 'In de bijbel worden boodschappers van God engelen genoemd. Daarom zou ik de gestalte van licht, die in zoveel ervaringen van mensen een rol speelt, een engel willen noemen. Die engel, dat kan Christus zijn. Waarom niet? Maar God heeft meerdere helpers. Maar of het Christus is, of een van zijn vele helpers, schokkend blijft het besef, dat Hij en zijn helpers op zo'n direkte wijze bij ons leven betrokken zijn en daarin meeleven.' 1)

Wat hiervan te zeggen? Allereerst is het denk ik zaak, heel goed naar onszelf te luisteren. Naar onze eigen ervaringen in de omgang met God. Is hij/zij degene die altijd ver weg is? Of zijn er momenten in ons leven dat er iets van nabijheid wordt ervaren? Dat hoeft niet zo 'verlicht' te zijn als de voorbeelden van zoëven, maar toch, nabijheid, intimiteit, een weten dat ons menselijk leven en onze aarde gedragen worden door iets groters dan wij ons kunnen voorstellen. Ons leven als deel van het geheim 'God', een verrassend geheim dat nog heel veel voor ons in petto heeft.

In de tweede plaats zou ik willen zeggen dat we die verlichtende ervaringen volstrekt serieus moeten nemen. Kerkelijke

13 idem, p. 28

gemeenschappen met hun eeuwenoude geloofsleer, waar min of meer in staat hoe je moet geloven, hebben de neiging de leer te verheffen boven de levende ervaring. Stolp vertelt hoe veel mensen hun verlichtende ervaring voor zichzelf hielden, er niet over durfden praten, want de dominee of de pastoor zullen toch wel weer zeggen dat het 'heidens' is, of dat je teveel naar het 'zwarte gat' hebt geluisterd. Het is denk ik goed om te zeggen dat deze ervaringen mogen in de christelijke gemeente, dat het in deze tijd van 'gebrek aan gezichten en zieners' wel eens noodzakelijk zou kunnen zijn voor de kerk. Er is een groeiend aantal mensen dat zich in de kou voelt staan. Laten we dat niet onderschatten, ook pastoraal niet. Minstens moet de kerk met deze mensen in gesprek gaan, of ze nu in of buiten de gemeente of parochie vertoeven. ¹)

Dat brengt ons op het derde punt. Want diezelfde leer, hoe star ze soms ook uitgelegd wordt, kan ons ook behoeden voor uitglijden. Want we betreden met bovengenoemde inzichten een uiterst ingewikkeld terrein. Er gebeurt zoveel tussen hemel en aarde, veel meer dan wij vermoeden. Voor je het weet verdwaal je en ben je in de macht van een kwade geest, echt die bestaan ook en zijn zeer reëel aanwezig. Laatst nog kwam een jongeman achter adem bij ons

¹⁴ Een poging om met christelijke new-agers in gesprek te gaan onderneem ik in mijn boekje, *Nieuwe wegen binnen een oude traditie*, Baarn 1991

het Aanloopcentrum binnengehold. Zijn broer had een vriendin uit een oosters land en nu was er door haar familie een vloek over hem uitgesproken. Waarom wist hij niet. Wel zag hij dat zijn broer helemaal wegwijnde. 'Of dat kon, zo'n vervloeking?' vroeg de jongeman. Stille kracht, demonen, occulte wijsheden, worgengelen, mysteriën, sterrebeelden, en noem maar op, echt, het komt voor, veel mensen houden er zich mee bezig. Het gevaar bestaat dat je als mens verdwijnt, uitgeleverd wordt, een speelbal wordt van het duistere en dreigende lot. In het slechtste geval wordt de godheid een eisende 'satan' die zijn onderdanen wil knechten en opzet tegen de goede engelen. Het spel van donker en licht wordt in volle ernst gespeeld. En er vallen slachtoffers, letterlijk, mensen worden 'geslacht' als offer. Ook deze kwade krachten moeten we volop serieus nemen. Je kunt uitglijden als je je te ver van het bijbelse denken verwijderd. Immers, vooraf aan het scheppende Woord is er chaos, donkere wateren over de vloed.

En hiermee komen we aan het vierde punt, dat namelijk het spreken over engelen als vreugdevolle boodschappers van de Eeuwige nooit los gezien kunnen worden van de bijbelse boodschap. In de bijbel wordt die worgende satan de kop vermorzeld. Dat wil zeggen, de kwade krachten die ons leven ruïneren (oorlog, honger en geweld) blijven nog volop meedoen, maar ze hebben niet meer het laatste woord.

Dat laatste woord is in de bijbel aan Degene die ook het eerste woord sprak. De Schepper, Hij of Zij die de alfa en de omega genoemd wordt, de eerste en de laatste letter van het alfabet, het begin en het eind. Het is binnen dit kader van de eerste en de laatste dat de engelen volop meedoen. Ons woord 'engel' komt van het bijbelse 'angelos'; boodschapper van God, bode, heilbode, brenger van goed nieuws. In de kerstverhalen is het vaak de engel die vastzittende situaties doorbreekt. Het is net of God er een extra schepje bovenop gooit, omdat zijn mensen toch wel niet zullen geloven dat Elizabeth zwanger wordt ('ik ben een oud man en mijn vrouw is op hoge leeftijd gekomen', Luk. 1:18). En met 'engelen- geduld' gaat God verder op dit spoor van de onmogelijke mogelijkheid en stuurt zelfs zijn hoofdenkel Gabriël als Maria hoort dat ze zwanger zal worden ('Hoe zal dat geschieden, daar ik geen omgang met een man heb?', vraagt ze vertwijfeld in Luk. 1:34).

We moeten ons voorstellen dat in die bijbelse tijd, onder invloed van allerlei godsdiensten rondom Israël, men dit alles tamelijk letterlijk zag. Mensen voelden zich een onderdeelje van een heel groot universum waarin allerlei geheime krachten speelden. In onze 'moderne' tijd is dat universum leeg, ontgoddelijkt. Ook God is ver weg is de ervaring van velen. Engelen? Ach, dat zijn alleen nog maar

witte gipsen poppetjes met trompetjes op het orgel in de Grote Kerk. Engelen in de bijbel? Dat is toch beeldspraak, symboliek, dat kan toch niet meer in onze tijd? Máár, is dan de tegen-vraag van onder andere Hans Stolp, is het echt zo potdicht tussen God en mens? Laat de Eeuwige, geprezen zij zijn naam, dan echt nooit iets horen? Moeten wij dan wachten tot we dood zijn om God te ontmoeten?

Toch kunnen we konstateren dat de engel geen randverschijnsel is in de bijbelse verhalen. We zien dat de engel in het bijbelse taalgebruik als het ware een tipje van de sluier van Gods geheim oplicht. Als engelen aanwezig zijn dan vindt er een doorbraak in vastzittende situaties plaats. Engelen zijn een soort toneelknechten van God. Achter de schermen arrangeren ze in opdracht van de Eeuwige de geboorte van Jezus. Ze verzorgen de decors die ons leven elke dag een beetje kleur geven. Ik zie dat alles heel speels, vrolijk en geinig. Een ieder van ons krijgt zo nu en dan een duwtje in de rug. Je ziet het weer 'even' zitten, je kunt weer vooruit, je 'beschermengel', en maar al te vaak is dat een méns, heeft je een schouderklopje gegeven. Bijgeloof? Welnee, de engel maakt van uw en mijn leven een gedicht en brengt ons aldoende opnieuw in de buurt van Jezus. Moeten we engelen dan symbolisch zien? Ja, óók! Die verlichtende ervaringen die veel mensen hebben laten we staan. Soms kan God blijkbaar heel

dichtbij komen in een mensenleven. Deze getuigenissen kunnen ons dan tot troost en steun zijn. En wie weet is hij morgen op die manier als een zee van licht bij ons. Maar, 'engelen' in de bijbel zijn ook 'een manier van spreken', een bepaalde verteltrant, op de manier van een sage, een legende of een sprookje. Maar dan wel heel serieus, want een sprookje bijvoorbeeld kan soms meer waarheid bevatten dan onze werkelijkheid kan verdragen. In die zin zijn engelen niet werkelijk, maar wel waar. Zoals een goed schilderij via de fantasie van de kunstenaar als het ware waarheid toevoegt aan datgene wat we met het blote oog zien. Van Gogh is hier een voorbeeld van, hoe hij bijvoorbeeld in het gezicht van mensen de armoede uit zijn dagen weergaf. Hij voegde 'liefde' toe aan de rauwe werkelijkheid. ¹⁾

Eén keer echter is het gebeurd in onze menselijke geschiedenis dat werkelijkheid en waarheid samenvielen. Dat gebeurde in de kerstnacht. Dáár moest dan ook een heel leger van engelen aan te pas komen; 'en plotseling was er bij de engel een grote hemelse legermacht'. (Luk. 2:13) Zo licht is het sindsdien nooit meer op aarde geweest. Nooit meer? Jawel, ik kom ze wel eens tegen. Eng-

¹⁵ Over Vincent van Gogh schreef ik een portret in mijn boekje *Zoektocht, geloofsboek voor kleinverbruikers*, Baarn 1991, p. 42-52.

elen-van-mensen, mensen 'met iets in hun hoofd dat licht geeft'
dicht Huub Oosterhuis in zijn lied 'Hoe ver te gaan'.

Een schouderklop, een troostend woord, een ferme stap, een neen tegen het geweld van oorlog en honger. Laatst nog, hij komt vaak bij ons in het Aanloopcentrum. Hij heeft zelf nauwelijks iemand. 'Komt er wel eens iemand bij je thuis', vroeg ik hem. 'Nee nooit.' 'Ga je wel eens naar iemand toe? Ja, ik ga nogal eens naar een vrouw die hopeloos aan de heroïne is verslaafd. Ik ruim dan op, doe haar was, probeer haar wat te verzorgen.' We waren allemaal ontroerd door deze engel. Hij die niets heeft, deelde het weinige met anderen. Deze verhalen van gewone mensen leveren het materiaal voor de leerschool van het diakonaat.

Wie kent ze niet, deze open mensen, deze vrije mensen, alsof zij zomaar het licht van God doorlaten. Hen noem ik 'engelen', bodes van geluk en heil, vrienden en vriendinnen van Jezus. Ik zie ze vaak, ik zie ze aanwezig in het verborgene van onze ogen, ik voel ze op de bodem van onze ziel. Een lichtend spoor is in deze wereld getrokken, alles raakt in brand van liefde.

2.7. Diakonaat, leren spreken en handelen vanuit de hoop

Mensen spreken woorden. Een eindeloze woordenstroom vloeit dagelijks van onze lippen. Kibbelwoorden, we zeggen dan dat we 'woorden' hebben gehad. Liefdeswoorden, vermanende woorden, dankwoorden of dreigwoorden. Ons hele doen en laten zit in soorten woorden verpakt. We bestáán als het ware in woorden, in taal.

Waar woorden samenvloeien tot een eenheid spreken we van taal. Taal is bij uitstek het communicatie-middel van mensen. We zijn taalwezens, aangewezen op tekens die in de loop der eeuwen allerlei dingen zijn gaan verbeelden.

Dit alles wil zeggen dat er dus al taal is voordat wij er zijn. Mensen stappen niet alleen op deze wéreld, ze stappen ook in de táál. De eerste brabbelwoordjes van een baby kan zij spreken omdat er reeds taal voorhanden is. Via ouders, familie en vrienden wordt taal, worden de woorden doorgegeven. En dat gáát maar door. Later als het kind groter wordt worden die kleine woordjes tot háár taal. En steeds zal haar taalveld worden uitgebreid. Misschien zullen haar ouders haar later niet meer begrijpen, hoewel ze dezelfde taal spreken. Stel dat het meisje gaat studeren, bijvoorbeeld iets met computers of wiskunde. Dat taalveld ontgaat haar ouders. Dit is dan nog technisch. De ouders zullen zeggen: logisch dat wij dat niet meer

meemaken, vroeger hebben wij die (computer-)taal niet leren spreken.

Maar het kan ook emotioneel. We zeggen dan: ons kind zit op een andere golflengte. Zij ontvangt haar woorden van een andere zender, lijkt het wel. Ze is onbegrijpelijk voor ons geworden. Ze gaat een eigen weg, in een taal die wel Nederlands is, maar die wij niet meer kunnen 'verstaan'. Haar woorden lijken vanuit een andere bron gevoed te worden.

Zo gaan mensen hun weg, zo spreken mensen hun woorden. Alsof ze voortdurend op een markt lopen. Om hen heen allerlei kooplieden die hun handels-waar ons toeschreeuwen met woorden. Het ene is niet beter dan het andere. Is het een wonder dat veel mensen verdwalen? Dat mensen angstig worden of in de war raken van al die woorden om hen heen? De vele, vele zenders die met hun taal op hen gericht staan kunnen ze niet meer uit elkaar houden. Ouders die maar blijven roepen, ook al zijn ze allang dood, een verleden dat maar blijft mokken. Vrienden en vriendinnen, de school, de familie, op het werk ... wóórden, wóórden. En dán gaat het malen, draaien. Je raakt uit balans. Je valt, je struikelt en je hebt geen woorden meer. Het wordt verstikkend stil om je heen, de eenzaamheid slaat toe, de communicatie is verbroken.

Wat persoonlijk geldt, geldt ook maatschappelijk. Want ook onze samenleving, onze politiek dikteert ons door middel van woorden, door middel van taal. In verkiezingstijd komt dat heel sterk naar voren. Ook net een markt. Politici prijzen hun waar aan als het beste. Avonden lang dingen ze op de televisie naar onze gunsten. Je moet dus van goede huize komen om door al die woorden heen te prikken, om áchter die mooie woorden 'waarheid' te ontdekken.

'Hóór Israël!' Dat is heel kort samengevat waar het in ons geloof om gaat. Deze eerste zin uit Deuteronomium 6 is dé belijdenis van Israël. Want, wie spreekt moet ook willen hóren. Wie niet hoort herhaalt eindeloos zichzelf en zal nooit iets nieuws zeggen, dus zal er ook nooit iets nieuws gebeuren. Stel dat wij nooit onderbroken worden, dat we altijd maar ons eigen zegje kunnen doen, wat wordt dat stomvervelend. Stel dat er nooit eens iemand zegt: 'ja, dat zeg je nou wel, maar ...'. 'Je zegt nou wel dat die en die niet deugt, maar... hoe sta je er zelf in?' 'Je zegt nou wel dat geweld en oorlog bij ons mensensoort horen, maar wat doe je er zelf aan om het te voorkomen?' Als we in onze eindeloze woordenstroom nooit onderbroken worden dan raken we helemaal in het slop. Onze wereld blijft dan drijven op dezelfde (woord-)spelletjes van macht, aanzien en geweld.

Zo moeten we die belijdenis van het oude Israël zien. Hóór! Hoor eens even. Houd jij je grote mond nou eens even. Ga eens zitten luisteren, want misschien heb je het helemaal wel niet bij het rechte eind. Al die zenders die met hun woordenbrij op jou gericht staan misleiden je zonder dat je het zelf in de gaten hebt. 'Hoor Israël. Hij onze God. Hij Eén.' Je zult óphoren Israël als je temidden van al die zenders één Stem ontdekt die niet uit is op eigen belang en winstbejag, maar jouw geluk voor ogen staat. Probeer die Ene op het spoor komen, die in de bijbel God wordt genoemd. Zoals je vroeger aan een radio zat te draaien, allemaal zenders die kraakten en piepten, totdat je ontdekte wat je mooi vond. Dat nu precies doet de kerk, de diakonale gemeente en parochie. Althans dat wordt ze geacht te doen. Temidden van alle geluiden om je heen die jou in de war brengen, die onze wereld naar de ondergang helpen wil de gemeente die ene Zender op het spoor komen. Die Stem blijft ze doorgeven, week in week uit, in vieringen, in woord en daad. Woorden waar je hoop in vindt. Er valt veel meer te beluisteren dan we vermoeden. Als je met 'heel je hart en ziel en uit al je kracht' openstaat dan ontwaar je echt die Ene temidden van de vele oorverdovende geluiden. Hoor die kleine stoorzender, verneem die vaak lastige tegenstem, stem af op die troostende woorden. Laat je niet leiden door de groten der aarde die de oorlog preken, het geweld

aanbidden, mensen tweederangs maken, maar plaats temidden van hen een andere taal, de taal van bevrijding. Want zó speelt het verhaal-van-God mee in onze wereldgeschiedenis en in ons persoonlijk leven. Het is een woord van bevrijding dat diakonaal gedaán wil worden. Meng dat Woord in je eigen taal, laat het voorop gaan, 'prent ze in je hart'. 'Herhaal ze thuis en onderweg, waar je ook bent'. Zeker, dat zal niet meevallen, want het is maar een zwakke zender, maar 'wie oren heeft om te horen die hore'. Wie volhoudt zegt dat woord, zal vrucht dragen: 'dan vermeerderen je levensdagen en de dagen van je zoons en dochters'. Heel langzaam zullen de grote bekken van deze wereld zwijgen, heel langzaam zal niet meer onze eigen haan koning kraaien. Stapje voor stapje zal dat woord steeds meer gedaán worden. Steeds meer zal dat woord vlees en bloed worden.

jij hebt woord gehouden Jezus

jij stond afgestemd op die Ene Stem

jij hebt gehoord als nooit tevoren

jij hebt gedaan wat ik niet wou

jij bent de eerste

en ik kom daarna

*morgen gaan we samen
op het ritme van jouw woord
de weg is lang
maar ik heb je gehoord.*

2.8. Kainietisch en abelesk leven

*Op school stonden ze op het bord geschreven,
het werkwoord hebben en het werkwoord zijn;
hiermee was tijd, was eeuwigheid gegeven,
de ene werkelijkheid, de andre schijn.*

*Hebben is niets. Is oorlog. Is niet leven.
Is van de wereld en haar goden zijn.
Zijn is, boven die dingen uitgeheven,
vervuld worden van goddelijke pijn.*

*Hebben is hard. Is lichaam. Is twee borsten.
Is naar de aarde hongeren en dorsten.
Is enkel zinnen, enkel botte plicht.*

*Zijn is de ziel, is luisteren, wijken,
is kind worden en naar de sterren kijken,
en daarheen langzaam worden opgelicht. 1)*

16 Ed Hoornik, *Het menselijk bestaan*, 's Gravenhage 1952, p. 16.

Het gaat om tweeërlei, om hebben en zijn. De dichter kiest voor 'zijn'. De keuze voor het een of het ander, dat beschrijft hij, heeft grote gevolgen. Je kiest of voor de harde onhebbelijke buitenkant van de dingen ('is oorlog', is 'botte plicht') of voor de invloed van zachte krachten ('vervuld worden', 'kind worden'). Je kiest, zei ik. Maar, kun je kiezen? Is ons hele leven niet een pendelen tussen deze beide uitersten. 'Wij tussen moed en wanhoop. Waarom weten wij wel wat leven is maar leven niet?', heet het in een lied van Huub Oosterhuis. Léven niet!! We worden knettergek van dat heen en weer, van die eeuwige ambivalenties die we verkopen als genuanceerdheid. 'U meneer, u houdt te weinig rekening met de voors en tegens, met u kunnen we geen zaken doen. Wees eens wat genuanceerder.' Inderdaad, zo gaat ons leven. Het is wikken en wegen, slikken of stikken, hollen of stilstaan. Altijd is er weer dat tweeërlei, op alle gebieden. Je kunt de dingen van de ene kant de dingen en van een andere kant, eindeloos.

Een voorbeeld: in het kader van het project 'de arme kant van Nederland' bezochten onlangs een paar kamerleden ons werk in Haarlem. Naast het 'hebben en houden' van Hoornik kwam in dit gesprek het tweeërlei van subjectief en objectief naar voren. 'Jullie, mensen van dit project' zeiden ze, 'kijken zo subjectief naar mensen,

en wij als politici moeten de grote objectieve lijnen in de gaten houden, het algemeen belang.' Daar heb je het dus weer. Een mens kan zich heel gemakkelijk verschansen achter genuanceerdheden en pendelen tussen de ene 'waarheid' en de andere. Je komt geen stap verder en uiteindelijk heeft iedereen toch wel een beetje gelijk.

Al eerder (op pagina 8) sprak ik over het tweërlei kijken naar de stad: 'van onderen' en 'van boven'. Heel belangrijk voor het diakonaal bezig-zijn. 'Van boven' is een stad vaak mooi en oogstrelend voor toeristen, maar wie 'van onderen' leert kijken ziet de achterkant. Arme mensen, verslaafden en doodeenzame mensen. Je komt in achterstandswijken waar de sociale problemen zich ophopen. Diakonaat is leren kijken 'van onder af'.

Kain en Abel, broers van tweërlei slag, landbouwer en schaapherder. Het gaat om het léren van de broederschap, de zusterschap. Kain moet broer van Abel worden, niet alleen biologisch, maar ook ethisch. Wie dát gaat begrijpen zal ontsnappen aan het dodelijke dilemma van hebben en zijn. En gedood wordt er in deze vertelling! Kain speelt de hoofdrol. Zal hij bewaarder, hoeder zijn van zijn broeder (4:9,10)? Zal hij borg staan voor hem?

De betekenis van de namen van de beide jongens maakt veel duidelijk. 'Kain' betekent zoiets als 'speer'. Je kunt zeggen: keihard,

recht op het doel af. Kain heeft meer verwantschap met hebben ('is oorlog' zei Hoornik, 'speer') dan met zijn. Of met het andere woordenpaar van zoëven: Kain kijkt, maar ziet niet (verder). Hij heeft slechts oog voor het grote, het hoge, het dynamische, voor de bovenkant. Kain is dan ook de eerste die een stad bouwt (4,17), een vesting, een bunker, fort Europa.

Dan Abel. Zijn naam betekent zoveel als 'lucht', 'vluchtig', 'nietig', 'waardeloos'. Abel, hetzelfde woord staat in het boek Prediker: 'Ijdelheid der ijdelheden! Alles is ijdelheid' (Pr.1:2). 'Het leven is lucht, vluchtig als een ademtocht, alles vervliegt zoals adem verdwijnt, opgaat in de lucht.' ¹⁾ Aan deze 'abels' moet Kain de broederschap leren, er oog voor krijgen. Hij moet ervaren dat God een speciale liefde heeft voor het zwakke, dat, wie dat vertrapt de Levende tegenover zich vindt en zal verdwijnen uit zijn Aangezicht (4,16). Maar ook: wie het nietige en dé nietige veronachtzaamt doet zichzelf tekort. Hijgend en nooit tot rust komend zal hij op deze aarde verblijven. Al leeft hij in een chique vesting-stad, het bloed van abel zal hem voortdurend ter verantwoording roepen (4,10). Ik heb gedacht: is het daarom dat God Kain na de broedermoord laat leven omdat hij tenminste nog verontrust is, berouw toont (4,13).

¹⁷ Zo speelt de Prediker-vertaling van Drijvers en Hawinkels met het woordje 'abel', Utrecht 1969, p.31.

En heel langzaam zijn we bij onszelf aangekomen? Want wij zijn vaak niet eens meer verontrust, we merken niet eens meer dat we dat onrustig-makende Kains-teken (4:15) meedragen. Broederschap? Zusterschap? Willen we ook niet heimelijk in ons hart iets 'groots' tot stand brengen? kainietisch leven, het is ons met de paplepel ingegoten, onze cultuur is er van doordrenkt. De 'abels', de 'waardelozen', de have-nots van deze tijd worden onder de bestaansgrens geduwd. En de 'abels' in onszelf wantrouwen we. Zachte krachten? Brengt dat geld op?

Nee, abelesk leven, het zwakke in jezelf en deze wereld voorrang geven is moeilijk. Opnieuw pendelen we heen en weer tussen Kain en Abel, hebben en zijn, kijken en zien.

In het bijbelse verhaal blijft het niet bij dat eeuwige heen en weer, dat welles en nietes en ga zo maar door. In de diakonale gemeente en parochie waar dit verhaal klinkt wordt alle zogenaamde genuanceerdheid gezien als gebakken lucht. In het diakonaat worden keuzes van ons gevraagd, worden we geroepen weg te trekken uit Kain-land en de weg terug te zoeken naar het paradijs.

In de christelijke gemeente wordt gezegd: zeker, je mag dan dat kainietische en abeleske tegenkomen in de wereld en jezelf, maar weet dat je geroepen bent om broeder, zuster te zijn,

bewaarder/hoeder/borg van degene die 'abel' nietig is. Dat dát de weg is! De weg onderdoor, die een heilsweg zal blijken. 'Wie niet de geroepene wil zijn, (...) die wordt in de dodelijke ijskou van het ik opgesloten. Wie wil beginnen met *ik* te zijn in plaats van *jij*, wordt *het*, wordt een lijk.' 1)

Nog één keer Abel. Abel is de messiaanse ondertoon in de schrift en de dragende kracht in ons leven. Steeds duikt hij op in onze levensgeschiedenissen. Het is de kasplant die we koesteren, de droom die we dromen. Abel is de Geliefde van de Eeuwige zelf. Abel vertoont trekken van Jezus, de Nietige wiens 'waardeloze' verhaal tot het beste van de mensheid werd. Dát is ons visioen. Koude harten worden ontbolsterd. Abel, wij zijn het zelf, op onze beste momenten. Het is deze utopie die ons diakonaat vorm geeft en er diepte in aanbrengt. Godzijdank, we kunnen ontkomen aan het wurgende tweërlei van hebben en houden.

18 W. Barnard, *Stille omgang: Notities bij de lezing van de Schriften volgens een vroeg-middeleeuwse traditie*, Brasschaat 1992, p. 38.

HOOFDSTUK 3 KERK IN DE TIJD: *Over dienen en vieren*

3.1. De handpalm geopend naar het licht

Het was vroeger, toen wij nog klein waren, één van de wensen van mijn moeder om op zondagmorgen samen te ontbijten. De tafel mooi gedekt, mijn zussen en ik in de zondagse kleren, daarna gezamenlijk naar de kerk. Laatst sprak ik er nog met haar over. Helaas, vertelde ze, is dat zelden gelukt: 'op het laatst heb ik er maar geen punt meer van gemaakt, want dan zouden we elke keer met ruzie naar de kerk gaan.'

Mijn moeder moet iets voor ogen gestaan hebben als in het gedicht van Ida Gerhardt:

Zondagmorgen

*Het licht begint te wandelen door het huis
en raakt de dingen aan. Wij eten
ons vroege brood gedoopt in de zon.
Je hebt het witte kleed gespreid
en grassen in een glas gezet.
Dit is de dag waarop de arbeid rust.
De handpalm is geopend naar het licht.*

Ik denk dat wij allemaal wel een bepaalde ervaring hebben rond het zondags-gevoel. Voor velen was (en is?) de zondag een on-dag, een baaldag. Je mocht niks, er was de sleur van de kerkgang, de saaiheid van de ernst. Maar toch, toen ik laatst met een aantal mensen hierover sprak, proefde ik onder die negatieve gevoelens toch ook iets van een soort waardering. In de trant van, wat jammer dat we die diepere zin van de zondag niet verstaan hebben. Zelf zeg ik nu ook: jammer dat het mijn moeder vanwege onze onwil niet gelukt is met dat zondagochtend-ontbijt. Want zij bedoelde dat niet formalistisch, maar liturgisch (d.i. met gevoel voor het ritme van de tijd) dat wij 'onze handpalm openen naar het licht'.

Want sindsdien is het verder gegaan. 'De tijd' (de tijdgeest) heeft steeds meer greep gekregen op de 'heilige' tijd. De economische tijd ('tijd is geld') heeft de bevrijde tijd in een wurggreep genomen. De zondag wordt niet meer beleefd als rustdag, want rust en stilte lijken te zijn opgegaan in extra tijd om nog gauw even iets te doen. De ene helft van Nederland werkt keihard. De andere helft is naar de marge gerangeerd, daar is de vrije (?) tijd niet om door te komen.

Alleen het kind lijkt zich niets aan te trekken van dit alles en het speelt. Ik zie ze bij mij voor het huis, en diep in mezelf ben ik jaloers. Kinderen spelen in de tijd en maken de tijd tot spel. De ernst valt

van de tijd af en het wordt knikker-tijd, springtouw-tijd, voetbal-tijd, verstoppertje-tijd. Zo vieren de kinderen hun getijden. Ze h er-scheppen de tijd, ze leggen er zin in en moe van het spelen geven ze zich over aan de nachtelijke tijd. Dan glimlacht God en waakt over hen, want precies zo heeft God de dag bedoeld. Om dat niet te verspelen in de grote-mensen-ernst en het gewin van alle dag heeft Hij de sabbat geb oden. Sterker nog, God heeft zelf het voorbeeld gegeven. Zes dagen scheppen, hard werken en bezig zijn, wat heeft God veel gedaan in die zes dagen. Maar het wordt pas wat met al datgene wat nu leeft en ademt, moet God gedacht hebben, als het omgeven wordt door menoeha, door rust. God rustte zelf zegt het genesis-gedicht. Met de rust van de zevende dag kwam de chaos van voor de schepping pas echt tot rust en daardoor tot l even. Daarom wilde God graag in de rest van de tijd di  dag apart houden, heiligen in bijbelse taal. 'God zegende de zevende dag en heiligde die, want op die dag rustte Hij van al zijn arbeid die Hij scheppend tot stand had gebracht' (Gen.2:3, Martin Buber vertaalt: Gott segnete den siebenten Tag und heiligte ihn, denn an ihm feierte er von all seiner Arbeit, die machend Gott schuf).

Dat wil zeggen dat diep in de schepping en dus diep in ons hart deze rust, deze ontspanning van het spelende kind ligt ingeschapen. Het

komt goed met ons als we leren leven vanuit die menoeha. Daar immers raken God en mens elkaar. Ook onze diakonale inspanning zal vruchtbaar zijn als ze gevoed wordt vanuit de ontspanning. Zo niet dan slaan we op hol, raken oververzadigd, dan raast de tijd over ons heen, dan worden we slaven van de tijd en leven aan onszelf voorbij. Dan ook wordt alle creativiteit van de schepping en de Schepper teniet gedaan en komen we terecht in het 'woest en ledig', in de chaos van vóór de schepping: 'duisternis lag op de vloed' (Gen.1:1).

Ik lees opnieuw het schitterende boek van rabbijn De Vries over het jodendom, in dit geval de bladzijden over de sabbat. Hoe op deze aparte dag het sabbats-gebod uit de tien geboden wordt ingevuld. Want natuurlijk, het houden van de geboden doe je in de gemeenschap, in de rite en de cultus van synagoge en gezin. En dan zien we hoe op de vrijdagavond de joodse moeder het sabbats-maal klaar maakt, omgeven met allerlei symbolen waarin men als het ware de schepping naspeelt en de Schepper looft en prijst in gebeden en psalmen. We herkennen heel diep de duiding van brood en wijn, van avondmaal en eucharistie. Het zijn de joodse wortels van de christelijke eredienst. 'We hebben in de oorlog berooiden hier zien aankomen met niets. Doch mèt hun tallith en tefillien (gebedsmantel

en gebedsriemen, jib). En met hun grote, mooie zilveren kandelaars, als met een schat, een talisman. De nood kon haast niet zó hoog gekomen zijn, dat zij hun sabbathlampen verkochten of beleenden!"

1)

Zo zien we hoe diep spiritueel en uiterst maatschappij-kritisch dit joodse gedachtengoed is. Waar dit wegvalt liggen mensen op apegapen en verkommert de maatschappij. '... er is geen middel om boven den tijd te staan dan dit, dat wij in den tijd maatstrepen, pauzen, stonden tellen. Wie het niet doet, hoewel hij mag, die zal onder den tijd komen; en verzwolgen worden door den zinledigen stroom.'¹⁾

Daarom protesteerden wij vanuit het Sociaal Basis Pastoraat via het Haarlems Dagblad tegen de winkelopening op zondag. Ik schreef: 'Ook een stad moet tot rust komen en kunnen opademen. Een (binnen-)stad is op zich een vitaal orgaan dat niet voortdurend in staat is om het geldelijk gewin over zich te laten komen. (...) Ook op zondag die horden mensen door de stad jaagt zowel de stad als de

19 S. Ph. de Vries, *Joodse ritens en symbolen*, Amsterdam 1968, p. 63 (eerste druk 1927/1932)

20 K.H. Miskotte, *In ruimte gezet: Overdenkingen over den zin van den zondag*, Amsterdam z.j. p. 7

mensen die daar zijn op hol. Je moet van ophouden weten, ons stelsel kan dat niet (meer). Deze gedachte is het hart van de joodse sabbat.' En de voorzitter van City Haarlem reageert: 'Je kunt wel horen dat die Beumer geen ondernemer is. Een stad moet toch bruisen, moet een feest zijn. De winkels zijn hoogstens twee zondagen per jaar open. Is dat nu zo'n verstoring van de rust?'¹⁾

Ik kijk opnieuw naar de spelende kinderen, langzaam komt het kleine jongetje van toen in mij tot leven. Ik betrap er mezelf op dat ik de afgelopen weken nog niet heb gekeken naar de bloembollen in onze tuin, hoe de tulp en de hyacint hun uiterste best doen om naar buiten te breken en mij willen groeten. Ben ik dan toch bij de Goede Vrijdag blijven hangen? Heb ik die grote sabbat-morgen van Pasen alleen met het hoofd beleefd? Ben ik vergeten mijn handpalm te openen naar het licht? Heb ik de horloge-tijd als een onverschillige deken over mijn hoofd getrokken? Maar dan, opeens:

*Ik hoor ze hinkelen, springen, dansen,
de grote zomer, de sabbat met haar kansen.
We drementelen aan de zijlijn van het leven,*

21 Haarlems Dagblad van 24-12-1991

terwijl met Pasen het hele leven is gegeven

*Het sabbats-maal wordt reeds bereid
een weggerolde steen is zetel van de tijd.*

*Het witte brood, de vreugde-wijn,
het zal door U gezegend zijn.*

*De rust en stilte keren weer
ze genezen pijn en veel oud zeer
o sabbat, dag der dagen
schem in mij Gods eeuwig welbehagen.*

3.2. Een felle lichtflits in de nacht

*De groote bomen staan te droomen.
God is vannacht nog niet gekomen.
Misschien was hij nog niet gereed,
Misschien, dat hij de weg niet weet,
of dat hij zijn planeet vergeet.
Ik hoor een eindeloos vragen stroomen
In het geheimenis der groote boomen:
Waarom is God vannacht weer niet gekomen?*

J.C. van Schagen

Het kan niet op de laatste jaren, lijkt het wel. 't Is echt ongelooflijk. Ramp op ramp. Oorlog-ramp, Joegoslavië, Rwanda. Honger-ramp, Somalië. Vliegtuig-ramp, Bijlmer, Farö. Of de ramp van teugelloze bruine hordes in Duitsland en Nederland. En dan heb ik het nog niet eens over al die kleine rampen in ons eigen leven. Klein? Noem ze maar klein, een vader die sterft, een kind dat verdrinkt. Jij die met je kop tegen de muur loopt, die zijn werk niet meer wil, maar toch verder moet. Ja, leven is moeilijk en je krijgt er geen bijsluiter bij.

Onze wereld, ons leven. Verandert er dan nooit wat? Kunnen die afgrijselijke beelden van de televisie nou nooit eens ophouden? Dat getob in mijn hoofd? Er is toch ook geluk?! Eén uur genade, één uurtje maar, dat we 'gesticht' worden, lachen, juichen, fluitend de kerstnacht in. Mag dat a.u.b.? Ja, dat mag, ik denk zelfs dat het moet, kijk maar naar het kerstverhaal.

Want opeens keert het beeld radicaal om, opeens word ik onderbroken in mijn sombere gepeins. Opeens is er die felle lichtflits in de kerstnacht, een dorenstruik in lichterlaaie. God die rakelings voorbij komt. Alle duistere plekken van de aarde, alle donkere gedoe in jouw en mijn hart, en wat knarst en knerpt daar niet!, dit alles wordt ònt-duisterd in die grote steekvlam van de kerstnacht. Weg ermee, het kan niet, je verdrinkt in dit duister, je gaat er aan als je alleen dat zwarte gat, die diepe put ziet. Plotseling oplaaiend vuur van visioenen.

Het geloofs-verhaal van kerst zegt dat al het duistere gepraat niet het laatste woord heeft. Dat licht van toen, ooit ver weg, al is het flets geworden: dat woord toen gesproken, al is het beduimeld in mensenmonden, het is er nog. Verstoep in ons midden, ondergedoken, maar meetrekkend in ons hart en onze menselijke geschiedenis. Wie wil kán het zien, ja zelfs ruiken, proeven. En soms

duikt het op, soms dient Christus zich weer aan, wordt hij geboren hier en nu. Bij jou daar, jij die gelooft dat Christus woont in het binnenste van je hart als een stille bron van levenslicht en leeftocht.

Word geboren hier en nu! Bij jou daar, jongen van achttien in je rolstoel. Je dook op je vakantie in een Frans riviertje, toen je bijkwam was je tot je nek verlamd En nú, een paar jaar later, hoe jij je er doorheen slaat, ongelooflijk, dát heeft met het licht van Kerst te maken.

Word geboren hier en nu! Bij jou daar, met je diakonale projekt in het zwarte Harlem van New York. Wij in Haarlem-Nederland, hebben kontakt met je. Hoe je ons inspireert! Hoe jij in die baaierd van ellende in geloof overeind blijft: 200.000 daklozen, waarvan 100.000 verslaafd, waarvan de helft aids-patiënt. En jij priester daar geeft het niet op, je klamt je vast aan de woorden van Jezus. Dát heeft met de lichtflits van Kerst te maken.

Word geboren hier en nu! Bij jou daar. Jij die in ons midden al 26 jaar de aktie Zienderogen leidt tegen onnodige blindheid van kinderen in arme landen. Jouw rondzendbrieven hebben met het licht van Kerst te maken.

En hoe worden we getroost door de dichter Vaclav Havel, tot voor kort president van Tsjechoslowakije. Hij heeft recht van spreken, na

alles wat er gebeurd is nu ook nog een gesplitst land. Alweer ongelooflijk, er is bij hem geen verbittering, geen geklaag. Wel scherpzinnige analyse en volharding. Hoe hij tegen zichzelf aankijkt, hoe hij zijn eigen en ons menselijke ongeduld haarscherp onder de loep neemt, dat we alles zo snel willen, meteen resultaat willen zien. Havel zegt: *'Ik wilde de Geschiedenis laten voortschrijden op dezelfde manier als een kind aan een plant trekt op haar sneller te laten groeien.'* En hij plaatst dan tegenover ons menselijke ongeduld het creatieve wachten. Hij schrijft: *'Ik geloof dat we moeten leren te wachten zoals we leren te scheppen. We moeten geduldig de graankorrels zaaien, de aarde waarin zij gezaaid zijn, koppig water blijven geven en de planten hun eigen tijd gunnen.'* En hij vervolgt: *'Er is geen enkele reden om ongeduldig te zijn, als er maar goed wordt gezaaid en bevloeid. Het is al voldoende wanneer we inzien dat ons wachten niet zinloos is. Wachten dat zin heeft omdat het gevoed wordt door hoop en niet door wanhoop, door vertrouwen en niet door hopeloosheid, door nederigheid tegenover de tijd van deze wereld en niet door vrees, leidt niet tot verveling, maar zit vol spanning. Een dergelijke verwachting is meer dan alleen wachten. Het is het leven: het leven als vreugdevolle deelname aan het wonder van het Bestaan.'* (Trouw d.d. 28-11-92)

Willen we getroost worden? Durven we zo te wachten als Havel schrijft? Gelóven we, dat die lichtflits ook in ons hart wil komen, dat God zelf die duistere wolken daar heeft weggescheurd en gekómen is? Nu weet ik het, ik weet wat we gaan doen in die tijd, in die tussentijd dat we wachten? Hetzelfde wat ook in de Kerstnacht gebeurde: zingen. Honderden gloria's tegen evenzovele kyries: glorie aan God in den Hoge. Zingen is bidden op een hogere toon, toen en nu. Zingen over rozen steden en de zang van de lijster. Ach jij sombere, weet je dan nog niet dat zingen de beste remedie is; om het vol te houden, om niet te verzaken als onze stem nodig is. We wachten, we zingen, we bidden, en dan heel langzaam, aktiever dan ooit, wordt het tot een lied dat nooit meer ophoudt. Het diakonale dienen krijgt gaandeweg houvast in het vieren.

Je kunt niet zingen? Je wilt nog niet zingen? Zij, hij en ik zingen je voor. Je doet zo mee. 'Het volk dat in duisternis gaat zal aanschouwen groot licht'. Zie je wel, daar heb je het weer. Het ís er nog en het schroeit alle narigheid van jou en deze wereld weg. De brok uit je keel schiet weg, je zingt uit volle borst, je bent niet meer te stuiten, je bent méns geworden. God, heb dank dat U ons een vriend gaf die er altijd zal zijn. Kind ons geboren, zoon ons gegeven, God onbedwingbaar, koning van de vrede.

3.3. In deze week wordt alles duidelijk

De bijbelse figuren in de stille week worden in de schrift met een enorme intensiteit en hevigheid beschreven. De discipelen, de vrouwen, de omstanders en het volk, de joodse en romeinse overheden. Allen staan ze op scherp, al hun aandacht legt de evangelist Lukas in de richting van die Ene Mens. Hoe zal hij het er afbrengen? Zal hij stand weten te houden? Zal hij datgene waarvoor hij zijn leven wilde inzetten overeind kunnen houden? En vooral, zal hij die intense en intieme band met zijn 'abba', met die moederlijke vader kunnen handhaven? En die abba zelf, de eeuwige Aanwezige, zal die er écht zijn als het er voor de Mens op aankomt?

We zien ons zelf als het ware staan temidden van die figuren. Weten we al waar? Laten we eens proberen die bijbelse taferelen van de stille tijd zo op ons te laten inwerken, alsof we er direkt bij zijn. We nemen zelf plaats in het verhaal. Alsof het vandaag plaatsvond.

Zijn we Jezus' discipelen, en discussiëren we tot het allerlaatste moment wie nu eigenlijk het belangrijkste is? Een bekende discussie, in de politiek, in de kerk, maar ook in ons eigen hart? Ikke en de rest kan stikke?

Zijn we de romeinse soldaten? Rauw, onverschillig; ach, wat maakt mij het uit! 'Ze' zullen heus wel weten wat ze doen, en bovendien,

bevel is bevel! Of weet de Lijdende, Jezus, toch indruk op die harde soldatenhouding van ons te maken. Zoals de dichter M. Nijhoff het verwoordt in zijn gedicht 'De soldaat die Jezus kruisigde':

*Wij sloegen hem aan 't kruis. Zijn vingers grepen
Wild om den spijker toen 'k den hamer hief-
Maar hij zei zacht mijn naam en 'Heb mij lief-'
En 't groot geheim had ik voorgoed begrepen.*

Of zijn we ook bij tijd en wijle Judas? Kunnen we toch nog wat sympathie opbrengen voor Judas? Zit er niet veel van hem ook in ons? Dat we het niet meer zien zitten? Dat we eigenlijk die hele Jezus-beweging, die kerk, dat geloof mal gedoe vinden. Dat het ook zo lang duurt voordat je eindelijk eens wat ziet van dat Rijk van God. Judas, U en ik? ... *ik voel mijn schedel stukgeslagen en grijnslach tegen Golgotha (Ed Hoornik)*

We zouden ook niet misstaan tussen het volk. Op veilige afstand. Want je moet je niet teveel bemoeien met. Je kunt beter eerst de kat uit de boom kijken. Je nek niet te ver uitsteken. Heden Hosanna, morgen kruisigt hem.

Of de directe familiekring van Jezus. Eigenlijk zijn daarvan de vrouwen de echte volhouders. Maria van Magdala en Maria de moeder van Jezus. Geen wonder dat in de christelijke traditie Maria zo'n centrale plaats heeft gekregen, deze Mirjam, deze sterke moedige vrouw. In het licht van het evangelie past het niet goed dat vrouwen in onze dagen toch vaak op de tweede plaats komen, ná de mannen. Daarom hoort er bij diakonaal werk ook altijd vrouwenwerk vanwege de feminisering van kerk en samenleving.

Het is goed om waar te nemen dat in alle bijbelse figuren wel iets van onszelf steekt. Wij zijn die mensen, mannen, vrouwen en kinderen. Wij zijn de ene dag de moordenaar die links van het kruis en morgen de moordenaar die rechts van het kruis hangt. We wijzen Jezus af, en we worden weer tot hem aangetrokken. Zo wérkt dat, toen en nu.

't Zijn de Joden niet, Heer Jesu, die u kruisten, noch die verraderlijk u togen voor 't gericht (...) ik ben 't, o Heer, ik ben 't die u dit heb gedaan. (Jacob Revius)

Het evangelie vraagt van ons om dat heen en weer, dat halve en wifelende af te leggen, dat we door die rivier van dooddoeners

heentrekken en ons laten nodigen aan één tafel. Waar niemand beter is dan de ander. Waar iedereen mag aanzitten, rijk en arm, Nederlander en buitenlander, man en vrouw, kind en grijsaard. Kijk, die weg heeft Jezus uitgezet, dat pad is hij gegaan, daarom is hij uit de weg geruimd. Want wie breekt en deelt, wie brood en wijn neemt en daarbij iedereen welkom heet, die provoceert de machthebbers toen en nu. Een mens die zó in het leven staat, zo vol overgave, Die is de geliefde Gods

*In deze week wordt alles duidelijk,
in deze week komt alles aan het licht,
drie intense dagen,
ons leven ligt ontwricht.*

*We zijn kapot gelopen
op de waan van elke dag
wij moesten zonodig, en anderen?
niets dat ik van hen zag.*

*De woestijn, dáár vonden we leven,
we kregen het er zelfs naar onze zin,
nieuw land? dat we nog verder moesten?*

het einde maakten we tot begin.

*Door ging slechts die Ene,
hij wenkte, maar wij waren blind,
de bittere nacht, de stille week,
wie het begrijpt wordt gelijk een kind.*

*In Zijn tranen zien wij vreugde,
door het zout glanst d' overkant,
in het zilte midden staat de tafel,
en nogmaals wenkt zijn doorboorde hand.*

*Zij gaan, de een na de ander, Hem achterna,
de rivier ligt droog, vissen vijf in totaal,
daarginds het nieuwe land na Pasen
één grote schare, mensen allemaal.*

*Het water wijkt, het wordt zelfs wijn,
het brood dat rijst, de honger verdwijnt,
een maal komt op tafel; gebroken - gedeeld,
schepping herwonnen, wij mensen geheeld.*

*Stille week, heilige week,
dagen vol van puzzel en pijn,
laat toch al onze dagen
door God gelouterd zijn.*

3.4. Overbelicht

*Maar hij week,
alles scheen plotseling onzeker, hij
was er wel, maar toch ook niet ...'*

Gabriël Smit, Hemelvaart

Iemand vroeg, natuurlijk om de ander een hak te zetten, stel dat er destijds bij die Hemelvaart een fotograaf aanwezig zou zijn geweest? Toen, met de middelen van nu, wat denk je dat er op die foto had gestaan? Tja, met zo'n vraag sta je toch even met de mond vol tanden. Maar weet U wat die ander uiterst geniaal antwoordde? Hij zei: ik denk, beste meneer, dat de foto *overbelicht* zou zijn geweest. Overbelicht, er zou op die foto niets te zien zijn geweest. Is dat geen fantastisch antwoord? Overbelicht! Zo van, mens je overvraagt. Je maakt er een verstandelijk spelletje van, je hebt niet door dat vragen van geloof en religie van een andere orde zijn, dat je ze niet te lijf kunt met vragen van de techniek. Appels en peren moet je niet met elkaar verwarren. Zoals de hoeveelheid waarmee je van iemand houdt niet te meten is met een weegschaal. Overbelicht!

Natuurlijk overbelicht, wat denk je wel, dat je een geloofsgeheim in de donkere kamer van een fotograaf zou kunnen ontwikkelen?! Door het wel te doen gaat maar al te vaak veel theologie de mist in. Men wil te veel verklaren. Zo kun je hele series (dogmatische) theorieën en talloze speculaties opbouwen over die paar teksten in de bijbel die over Hemelvaart gaan. Maar ik geef U op een briefje dat het nooit helemaal klopt, laat staan dat je er door geraakt wordt. Want voor de benadering van het geloofsgeheim heb je een dichter nodig. Als het spannend wordt in het leven dan wint het gedicht het van het proza. Wie verliefd is maakt gedichten, wie peinst wrocht gedachtenstelsels.

De bijbel is zo'n liefdesgedicht, of beter, een liefdesverklaring van God aan mensen. God, en wat is Hij/Zij anders dan geleefde Liefde, leeft de Liefde uit in Jezus. Het evangelie vertelt over die gegeven, maar ook vertrapte en verkrachte liefde. Hoe wij mensen eigenlijk die Liefde niet aankunnen, hoe we onze vrijheid tot vandaag de dag verkwanselen.

*Wij hebben hem als oud vuil weggedaan,
tussen hemel en aarde kwam hij te hangen,
dat was het begin van zijn hemelvaart.*

Jaap Zijlstra, Vroege Hemelvaart

En toch, na Pasen moeten we het zelf doen. De liefde is geleefd, de vrijheid is gegeven, de broeder- en zusterschap is gegrondvest. We gaan van Pasen naar Pinksteren; straks zal de geest vaardig over ons worden.

Nog veertig dagen was de Opgestane bij de leerlingen in het evangelie. Je ziet hoe ongelovig ze waren toen hij hen verscheen. En dan dat merkwaardige gegeven in het evangelie, in zeer sobere bewoordingen overigens, van de Hemelvaart. Blijkbaar vond met name de evangelist Lukas dat het niet in één keer van Pasen naar Pinksteren kon. Hij wilde er iets tussenin hebben. Van Pasen naar Pinksteren in één keer dat gaat hem te snel. Hij wil als het ware een soort verankering naar boven, als de bovenste punt van een driehoek;

HEMELVAART

PASEN

PINKSTEREN

Zo van;

-als je het straks verderop in de tijd niet meer ziet zitten,

-als de opstanding flets en de opgestane een verre vreemde wordt,

-als het vuur van de geest gedooft is en je dreigt bij de pakken te gaan
neerzitten:

-als je ervaart dat de ellende van deze wereld het wint van de liefde,

-als je verbleekt bij de beelden in Bosnië, de miljoenen hongerdoden in Afrika, en onpasselijk wordt bij al die lijken over de hele wereld,

-als je gaat vertwijfelen en denkt 'ze kunnen me wat met dat geloof, die hoop en die liefde', wéét dan dat er nog steeds die Ene is die je vasthoudt, onzichtbaar vanuit dat ene punt van die driehoek. Ga dan maar door, zet je in, vorm een diakonale gemeente van volhouders, want na Handelingen 1 van de Hemelvaart komt Handelingen 2 van de gemeente.

'Galileese mannen (en vrouwen), wat staat Gij daar en ziet op naar de hemel?' (Hand. 1:11) Nee, niet naar de hemel kijken, die verankering zit nu wel goed, durf het maar aan, maak nu dat loodrechte van de hemelvaart tot waterpas op deze aarde (het beeld is van W. Barnard) En dan, als de priemende ogen van de t.v.- camera's zich richten op de slachtoffers van deze wereld en doordringen in de duistere hoeken van ons eenzame hart, dan opeens overbelicht: geen leed meer en geen pijn, het grote Pasen om allen bij U te zijn.

*Zo bidden wij dan, groot en klein,
dat wij in vrede mogen zijn,*

temidden van wat brood en wijn.

*En dat niet één in onze buurt
van pijn en eenzaamheid verzuurt
En dat de dood geen leven duurt*

*En dat een nieuwe lente treedt
tevoorschijn, licht en groen gekleed;
zoals ik nog van vroeger weet.*

*En als die blinde komt gesneld
met grote stappen over 't veld,
dat dan alleen nog liefde telt.*

*Hoe zal het zijn wanneer ik ooit
als aarde-stof ben uitgestrooid?
Mijn liefde, jou vergeet ik nooit ¹⁾*

22 H. Oosterhuis, Afscheidslied. In: *Werkschrift voor leerhuis en liturgie* van februari 1986, p. 33.

3.5. In vuur en vlam, de spiritualiteit van Pinksteren

De schrijver Godfried Bomans en de schaker Max Eeuwe voerden, al weer jaren terug, samen een televisie-gesprek. Nogal onverwacht vraagt Bomans aan Eeuwe: 'gelooft U in God?' Eeuwe, tamelijk overrompeld: 'Ik ben er wel in opgevoed maar het speelt nu geen rol meer in mijn leven.' Bomans, pal er overheen en recht uit zijn hart: 'Is het dan niet een beetje koud geworden?' Inderdaad, 'geloven' heeft te maken met warm worden. Tijdens onze zoektocht in en door het leven gaat het als in het kinderspelletje. Het kind zoekt naar iets dat verstopt is, de anderen die er om heen staan roepen; koud, kouder ... warm, warmer, heet ... gevonden!

Pasen was zo'n enorme vindplaats, een niet meer te blussen vuur. Maar had het ook met onszelf te maken, werden we er heter of kouder van? Christus is opgestaan, maar ik dan?

Pasen, pesach staat in Israël voor 'bevrijding uit Egypte'. Dat was een ongekende en onomkeerbare gebeurtenis geweest. Na jarenlange dwangarbeid eindelijk op weg. Na de kou van de harde knoet, een beetje warmte. Maar het werd pas echt feest, toen in het beloofde land de eerste oogst werd binnengehaald! Op de vijftigste dag vierde men het wekenfeest, het oogstfeest, het pinksterfeest (Gr. pentekoste=vijftig). Vijftig dagen na Pasen plukte men de vruchten

van de bevrijding. Pasen en Pinksteren op één dag! 'Men zou kunnen zeggen: het Pinksterfeest bestaat hierin, dat het dan pas goed Pasen wordt.' (W. Barnard)

Nu, na Pasen krijgt 'het' de leerlingen pas goed te pakken. Nu de Heer weg is, en zij nog in stille afwachting bijeen zijn, breekt het opeens door. De gloed, de hitte, de warmte, de inspiratie, de geestdrift, het enthousiasme. Het is allemaal aanwezig in de eerste hoofdstukken van Handelingen. Het boek Handelingen is het tweede boek van de evangelist Lukas. Zijn evangelie en deze verhalencyclus van hoe het verder ging met de Jezus-beweging horen bij elkaar. Lukas schreef een reisbericht. In het evangelie is er de tocht van Jezus vanuit Galilea naar Jeruzalem. Alles draait er om Jeruzalem, want daar waar de tempel is, daar moet de profetie in vervulling gaan, daar wordt alle gerechtigheid volbracht. Zeer tegen de zin van de Romeinse bezetters, zij voelden hun gezag ondermijnd, en zeer tegen de zin van de joodse leiders, want godsdienstige leiders, altijd en overal, hebben het liefst een aangepaste, gestroomlijnde godsdienst. De messiaanse beweging rond Jezus, toen nog helemaal binnen het jodendom, ging daarna van Jeruzalem de wereld in, met Rome als einddoel. Rome was het centrum van de toen bekende wereld, de oikoumene. Daarover gaat het boek Handelingen, letterlijk: 'de praktijken van de apostelen'. Jeruzalem en Rome zijn de twee

brandpunten voor Lukas. Recht en gerechtigheid voor allen, de gehele mensheid, maar te beginnen in en vanuit Israël. Niet zonder haar, maar met haar. Daarom moet in Handelingen 1: 12-26 eerst het twaalfstal opnieuw worden volgemaakt. De plaats van Judas wordt ingenomen door Matthias. Twaalf in getal, zoals de twaalf zonen van Jacob de twaalf stammen van Israël vertegenwoordigen.

Maar willen we dat, willen we in de geest van Jezus verder, willen we de Naam van Jezus' Vader eer aan doen, dan moet er wel wat met en aan ons gebeuren. Want reken maar dat het spannend wordt als we in de buurt van Jezus blijven. Wat hij heeft meegemaakt, daarvan waren we rond Pasen min of meer toeschouwer, maar nu met Pinksteren gaan we het zelf aan den lijve gaan ervaren: gevangenschap, marteling, uitwijzing, de dood door ophanging zoals Petrus in Rome. Handelingen staat vol met deze verhalen. Nee, van een leien dakje zal het niet gaan. Reken maar niet dat ze jou met open armen zullen ontvangen wanneer je bepaalde politieke en maatschappelijke zaken anders wilt of wanneer je de luiken van een ingedutte kerk open wilt gooien. Daarom, om uithoudingsvermogen te kweken, om toch vroom en vrolijk door te zetten moet er danig aan ons geschaafd worden. We moeten als het ware 'geest' (spiritualiteit) toegediend krijgen, als een toegift, als een voorschot.

Dát is Pinksteren. Het is niet iets dat wijzelf bedenken, nee, dat is veel te heldhaftig. Het wordt dan zo activistisch en wettisch, er moet dan weer zo veel. Nee, geestdrift werkt anders. Je moet niet, maar je mag. Zonder dit creatieve mogen lukt het misschien ook wel, maar het is zo koud zonder.

Het pinkster-verhaal in Handelingen 2 laat precies die enthousiaste toegift rijkelijk stromen ('uitstorten'). Men zei niet activistisch: we strijden verder in Jezus' geest. Ja, dat zeiden ze wel, maar nadat ze (misschien tegen hun eigen zin) eerst in vuur en vlam gezet wérden. Alle verhalen die volgen in het boek Handelingen (Stefanus, Petrus, Paulus, Lydia, Dorcas; laten we letten op de vele vrouwen hier!) laten zien dat men de gáve als zo groot en afdoend ervoer, dat men geen enkele ópgave te veel, te zwaar of te vermoeiend meer vond. Het is deze pinkstergave die aan ons diakonale werk de ruimte van de ontspanning geeft. Niets moet, alles mag en God zegent onze greep.

Het geraas van die geestes-wind in Handelingen wordt in verband gebracht met het aanrollen van de volken die in bijbelse tijd Israël bedreigden. Want er is altijd en overal de mogelijkheid en de werkelijkheid dat het zaad van de gerechtigheid wordt vertrapt. Ook in onze dagen raast het woelen der volken om onze oren. Van Oost-Europa tot en met de voormalige Sovjet-Unie, van

Zuid(elijk)-Afrika tot en met het Midden-Oosten, van China tot en met Korea. Hoe zal dit alles verdergaan, hoe zal ons westelijk werelddeel hier op reageren, dienstbaar-diakonaal of defensief-afwijzend?

Zal het de mensheid lukken om uiteindelijk één taal te spreken, zoals toen op die eerste Pinksterdag. Niet letterlijk één taal, dat was toen ook niet zo. Er staat, dat de Judeeërs die uit alle volken om Israël heen naar Jeruzalem waren gekomen om het (oogst-?)feest te vieren opeens die Galileeërs (zou daar iets goeds vandaan kunnen komen!?) in hun eigen taal hoorden spreken. Dat was de taal waarin deze joden geboren waren (vs 8), het Hebreeuws dus. Die 'taal' hoorden ze spreken, tora-taal dus, taal van gerechtigheid en vrede, taal waarin de 'grote daden Gods' (11) beschreven staan, taal die vlees en bloed is geworden in die Ene. Die Ene mens die ons een taal heeft leren spreken zo eenvoudig, zo vol geest. Voor iedereen verstaanbaar die de weg van gerechtigheid wil gaan.

Om die taal van vrede en recht te leren spreken en te doen wordt het Pinksterfeest gevierd. Om ons te oefenen in solidariteit. In onze dagelijkse taal die wij spreken mengt zich deze taal van liefde. Heilige geest is dat gaan heten, krachtbron in ons hart en onze wereld. Niet stuk te krijgen, als de wind, soms windstil dan weer aanwakkerend

tot orkaankracht. Grote blazer van gerechtigheid. Wind in jouw zeilen als je stil komt te liggen. Verwarmer van koude harten, koeler van hete hoofden. Trooster, zegt de evangelist Johannes, ja, want Jezus is geweest en God is ver, en toch; driemaal is scheepsrecht, vader, zoon en géést. Trooster, moeder, oerkracht. Zij rukt aan ons, zij overkomt ons ... je bent koud, warm, warmer ... heet. Je bent gevónden!

HOOFDSTUK 4 *CONTOUREN VAN EEN DIAKONALE THEOLOGIE*

4.1. Inleiding

In het laatste hoofdstuk van dit boek wil ik in het kort enkele contouren aangeven van een diakonale theologie. Contouren, want er is nog maar heel weinig gestudeerd op deze nieuwe diakonale werksoorten. Het 'vak' diakonaat is de minst ontwikkelde discipline van de praktische theologie. Zou het komen omdat het niet in het takenpakket van de pastor zit? Ik hoop dat theologische opleidingen steeds meer gaan inzien hoezeer hier terrein braak ligt. Vervolgens wil ik de lezer/es en mijzelf wat diakonaal huiswerk meegeven. Thema's waarop de diakonale reflectie mijns inziens moet verdergaan. Ik geef eerste aanzetten, het is nog ruw materiaal. Tijdens gastkolleges, lezingen en andere voordrachten in den lande heb ik dit huiswerk meermalen uitgeprobeerd. Veel vaststaande kerkelijke en theologische zaken gingen verschuiven. Misschien moet dat ook, misschien groeit dan de mogelijkheid dat onze parochies en gemeentes meer diakonaal worden.

4.2. Als de helper de geholpene wordt.

Het Sociaal Basis Pastoraat (SBP; straks 'diakonaal centrum Stem in de Stad') is een diakonaal-pastorale werksoort. Dat is ook haar doelstelling. Bezig zijn temidden van de concrete noden van de stad en de samenleving als geheel, dichtbij en ver weg. Het vervult een brugfunctie tussen kerk en samenleving, ook wel het 'apostolaat van de kerk' of de 'missionaire gemeente' genoemd. Het komt voort uit de diakonale taak van parochies en gemeenten en is eraan toegevoegd vanwege de grote - en vaak nieuwe - problemen waarvoor de gezamenlijke kerken zich geplaagd zien.

We hechten zeer aan het begrip diakonaat, maar we willen het graag in een nieuwe uitvoering zien. Je zou kunnen spreken over 'oud' en 'nieuw' diakonaat. Het oude diakonaat trekt nogal eens de relatie 'helper-geholpene' scheef door de helper bovenaan te zetten. De helper weet wat goed is voor de geholpene. Hij geeft haar of hem raad en advies en als er ook nog geld aan te pas komt, raakt de geholpene in een afhankelijkheidsrelatie verwickeld. Wij dagelijks hoe ingewikkeld deze mechanismen liggen: superioriteitsgevoelens en paternalisme, daarvan zijn 'dienst'-verleners (ook kerkelijke!) heel gauw het slachtoffer.

Eerbied

Bewustwording omtrent deze 'verleiding' moet dan ook bij een diakonale theologie voorop staan. Je zou kunnen zeggen dat dit het eerste moment ervan moet vormen. Het gaat om de volstrekte eerbied voor de ander, met name de andere die in de problemen is geraakt (hij/zij heet in de bijbel 'arme', dichtbij en wereldwijd, persoonlijk en politiek). Luisteren is het hart van het pastoraat en ligt ook ten grondslag aan het diakonaat. 'Diakonia' (=dienst) vloeit voort uit het levensverhaal van de ander, vaak is dat levensverhaal verstopt geraakt. Over het algemeen zijn wij te snel met het invullen van het levensverhaal van een ander. We denken dat we het wel weten. Maar wat weet de rijke van de arme, de witte van de zwarte, de hetero van de homo, de man van de vrouw?

Theologisch gezien heeft degene die maatschappelijk niet voorop gaat voorrang, de lijdende heeft het eerste woord. Het Rijk Gods zet wat 'men' vindt - vaak de verburgerlijkte 'midden'-stand - op z'n kop. In de bijbel wordt dit al te bekende verhaal van oorlog, honger en geweld, onderbroken en in de rede gevallen door het verhaal van de bevrijding. Jezus valt die 'men' in de rede door juist naar de 'kleinen' te luisteren.

Gemeenschap

Diakonia gebeurt temidden van de levende gemeenschap van de gemeente. Dit gemeenschapskarakter is het tweede moment van een diakonale theologie. 'Dienst' is niet iets dat erbij komt, wat uitbesteed is aan een paar ambtsdragers (diakenen) of vanachter een buro geschiedt. Zonder diakonia is een gemeenschap dood. Als de leden van een geloofsgemeenschap niet de 'armen en hun noden' kennen, hoe kunnen ze dan de God kennen die voor de armen en verdrukten opkomt? Onze moderne samenleving geeft een steeds grotere 'onderkant' (achterkant) te zien, een onderkant die door de overheden als 'er nu eenmaal bijhorend' wordt beschouwd. Voor hen die vaak niemand meer hebben is de gemeente een plaats om te schuilen, een pleisterplaats. De gelovige weet immers wat het is om 'onderweg' te zijn! De solidaire gemeenschap staat borg voor de gebukten en de gebeukten. Je zou kunnen zeggen: diakonia gebeurt op straat.

De diakonale omkering

Met en aan degene die zich waagt in het diakonale krachtenveld van de gemeente gebeurt iets. Dat is het derde moment van zoiets als een diakonale theologie. Bij de vele gastheren en -vrouwen in ons Aanloopcentrum is het meer dan eens gebeurd dat zij zelf tot geholpene werden. Wie echt 'dienst' verleent kan nergens op terugvallen. Als het er echt op aankomt, sta je er even berooid voor als degene die jij dacht te 'helpen'. Vaak worden dan de rollen omgedraaid. Het is de diakonale omkering. Een (onbewuste) opmerking vanuit de situatie van de geholpene kan de kwetsbaarheid van de 'helper' aan het licht brengen en daardoor de 'helper' troosten. Deze zeldzame momenten, ontstaan in een sfeer van vertrouwen zijn van onschatbare waarde voor het diakonaat. Het is een groeiend ervaringsfeit van velen: de rijke kán genezen aan de arme. Immers, de armen kunnen zonder eigenbelang de rijken wijzen op de macht van het geld dat bezit van hen heeft genomen. Dit geldt ook voor de relatie tussen de 'eerste' en de 'derde' wereld. Het evangelie laat ons zien dat de rijke nooit uit zichzelf 'bekeerd' wordt. Dit wel willen ondergaan scheidt een evangelische omkering. Het is het hart van de diakonale grondhouding. Als het hier mis gaat, dan ontstaan paternalisme en kerkelijke betweterigheid.

De Derde meldt zich

Deze grondhouding manifesteert zich in het hele kerkelijk-maatschappelijke veld. De man geneest van zijn cultureel ingebakken macho-gedrag door de bewustgeworden vrouw. Witte mensen leren inzien hoe (onbewust) racistisch ze zijn als ze de zwarte mensen in het gezicht zien. Christenen worden met de neus op het exclusieve van hun eigen godsdienst gedrukt in de ontmoeting met moslims. Gezonde mensen gaan inzien hoe ze maar doorjakkeren als ze echt luisteren naar een gehandicapte naaste.

Steeds meer ga ik ervaren dat in dit moment van 'omkering', een proces dat nooit tot een eind zal komen, een stukje geheim van de Eeuwige zelf oplicht. Het is het vierde moment van een diakonale theologie. Als het onderscheid helper-geholpene verdwijnt, in die zeldzame momenten waarin beiden - hoe verschillend zij ook zijn - ervaren dat ze ten diepste zijn aangewezen op genade, dan meldt de Ander zich als een metgezel en vriend/vriendin. God 'is' niet, maar 'gebeurt' waar mensen elkaar ontmoeten, dáár is de Derde (de Eeuwige) present. Zonder de opening naar deze Presentie is ons diakonaat hooguit maatschappelijk werk. Dat is waardevol, maar gelovig/theologisch gezien slechts de helft.

De politieke dimensie

Het vijfde moment van een diakonale theologie betreft haar politieke dimensie. Diakonaat gebeurt altijd binnen een zeer bepaalde maatschappelijke kontekst. Wij leven in Nederland, in een westers, rijk, wit, masculien en hetero gedomineerd land. Een land waar de gulden en de dollar meer macht en invloed hebben dan welke menselijke waarde ook. Ook de kerk staat niet buiten of boven de partijen, noch de diaken, noch de pastor. Elk woord dat gesproken wordt, elke dienst die verleend wordt, speelt zich af binnen ons (kapitalistische) stelsel van hebben en houden. Bewustwording hiervan scherpt de diakonale grondhouding. Vaak is deze bewustwording lastig, want je moet gemeentelijke en kerkelijke overheden voor de voeten gaan lopen. Zonder deze politieke dimensie verwordt diakonie tot een charitatieve hobby, de angel is eruit gehaald. Een voorbeeld: er is wel oog voor de individuele asielzoeker, maar geen verzet tegen een bepaalde wetgeving. Anderzijds heb ik mensen vanuit hun 'hobby' zaken zien aanpakken waar de diakonale theoreticus nog nooit van gehoord heeft. Ik denk dat het humanitaire en het politieke in elkaars verlengde liggen. Ook hier is het vaak weer de geholpene die de helper bewust maakt. De 'sanctuary-movement' in de Verenigde Staten bijvoorbeeld, heeft grote middenklasse-gemeenschappen

'bekeerd' tot de vluchteling; zij kwamen in opstand tegen het 'wettig' gezag. 1)

Volharding

Tot slot leert het concrete diakonaat ons volharding. Nog is het niet zover. We zouden wel willen dat vandáág, morgen misschien, al die ellendige situaties kunnen worden opgeheven. Dat al die mensen die zoveel onrecht geschiedt tot hun recht zouden kunnen komen. Reikhalzend wachten we op die dag. Daarom krijgt diakonaat zijn voeding vanuit het messiaanse visioen. Want eens, ooit, net zoals die Ene, die opgestane Opstandeling, die Mensenvriend, Kind naar Gods hart: in het diakonaat houden we elkaar aan deze Mens!

'Jaren geleden hoorde ik eens een kleine geschiedenis, geen sprookje maar een ware gebeurtenis. Op en dag ving een boer het jong van een adelaar, nam het mee naar huis en liet het thuis in het kippenhok opgroeien. Toen had hij eens een onderzoeker te gast, die de levenswijze van adelaars kende. Die zei tegen de boer: 'Dat daar is geen kip, maar een adelaar. Een adelaar krabt niet in het zand zoals een kip, maar heeft veeleer de roeping heel hoog te vliegen en

23 R. Golden and M. McConnell, *Sanctuary: The new underground railroad*, (Orbis Books) New York 1986.

dan in de bergen neer te strijken.' De boer antwoordde evenwel: 'Hij is intussen wel een kip geworden; hij kan niet meer vliegen.' Maar de bioloog meende: 'Hij vliegt dan nu weliswaar niet, maar van nature en in zijn ogen weet hij de richting van de zon en kent hij de roep van de hoogten. Hij zal vliegen!' Toen gingen de beiden op een vroege ochtend bij zonsopgang de bergen in. De onderzoeker hield de adelaar stevig vast, keerde hem dan in de richting van de zon en wierp hem hoog in de lucht. En de adelaar, die kip geworden was, voelde in zich weer dat hij adelaar was. In het begin vloog hij plomp en zigzaggend, maar allengs zekerder en uiteindelijk steeg hij hoger en hoger, totdat hij in de oneindigheid van de ochtendhemel verdween. Broeders en zusters, gezellen in de hoop, in ieder van ons leeft een adelaar. Onze culturen en de systemen die ons getemd hebben, hebben ons veranderd in kippen die in het zand krabben. Wij hebben echter de roeping naar de hoogte, naar het oneindige (te streven). Laten we de adelaar bevrijden die in ons schuilt. Wij willen niet toelaten dat men ons veroordeelt tot middelmatigheid, maar de vlucht naar de vrijheid wagen. En we willen anderen meeslepen, want we dragen allemaal een adelaar in ons; we zijn allemaal adelaars.' 1)

24 L. Boff, *Het christendom kan een machtige bondgenoot van de machtelozen worden*. In: *De Bazuin* van 8 oktober 1993 (deze 'special'

van De Bazuin bevat een tweegesprek tussen Leonardo Boff en Eugen Drewermann).

4.3. Diakonaal huiswerk.

Staande in de werkelijkheid van de grootstedelijke agglomeratie heeft bovengenoemde diakonale praxis mij gedwongen een aantal vragen te stellen. Her en der kwamen ze al aan de orde, ik vat ze hier puntsgewijs samen. Vragen over kerkzijn nú en de wijze van theologie-beoefening nú. Ik bekijk een doorsnee kerkelijke gemeente of parochie en zet daarnaast een aantal inzichten die kunnen meehelpen om het kerkelijk leven een meer diakonale inhoud te geven. Vandaar 'huiswerk'.

De typering 'doorsnee gemeente of parochie' is niet laatdunkend bedoel. Ik weet uit ervaring hoe sterk de wens leeft bij veel lokale geloofsgemeenschappen om meer diakonaal te worden. Het onderscheid is slechts bedoeld om het diakonale huiswerk scherp voor ogen te krijgen:

a = Een doorsnee parochie of gemeente.

b = Een diakonale gemeente of parochie.

1.

a. Men denkt en handelt van binnen naar buiten.

b. We leren steeds meer denken van buiten naar binnen.

Commentaar:

Een gewone gemeente heeft sterk de neiging om te denken van binnen naar buiten, vanuit de groep mensen die (nog) actief meedoet naar de omgeving waar men gemeente of parochie is. Zelden neemt men de kleur aan van het geografische gebied waar men kerk is. Daarom zijn over het algemeen parochies en gemeentes inwisselbaar, of je nu in stad a of b, in stadswijk c of d, in dorp e of nieuwbouwwijk f kerk bent, het is allemaal (meer van) hetzelfde.

*Theologische wringt hier het begrip kontekstualiteit, zoals we dat 'live' hebben geleerd van de verschillende bevrijdingstheologieën. Scherp geformuleerd: **niet** ingaan op de konkrete noden, zorgen en vreugdes van je direkte omgeving (het nieuwe diakonaat laten liggen dus) is óók kontekstueel. De gemeente of parochie krijgt namelijk de kleur van een gemiddelde, onschadelijke middenstands-parochie en gemeente met een idem dito theologie/liturgie/verkondiging etc.*

In het nieuwe diakonaat leren we steeds meer denken van buiten naar binnen. Het is niet om het even of je in een grote

stads-nieuwbouwwijk kerk bent dan wel in een oude stadswijk. De kontekst hiervan is bepalend. Een voorbeeld: als er in grote flats in nieuwe stadswijken veel migranten en asielzoekers wonen, en dat is meestal het geval, dan landt dat gegeven van 'buiten', als het goed is 'binnen' de gemeente of parochie. Letterlijk, je wijkgemeente of parochie zal 'verkleuren' (door mensen uit andere landen) en figuurlijk, want zij die van 'buiten' kwamen zullen jouw taal, je muziek, je diakonale attitude e.d. veranderen en vernieuwen. De diakonale 'live'-ontmoeting, d.w.z. het konkrete werk onder migranten en asielzoekers is de basis van deze verandering.

Normatieve en m.i. negatieve evangelisatie-methodes (wij 'binnen' hebben iets wat zij 'buiten' niet hebben) worden omgezet in een bescheiden missionaire presentie van kerken. Bescheiden, omdat God zelf een bescheiden God is. God dringt zich niet op, maar werkt verborgen in ieders mensenleven. Dát is nog een andere (theologische) reden om van buiten naar binnen te leren denken. De Eeuwige immers maakt geen onderscheid tussen gelovigen en ongelovigen, alle mensen worden door Hem/Haar bemind. Het is o.a. de kerk die deze Liefde helpt opdelven, diakonaal en pastoraal, vierend en verkondigend.

2.

- a. Het verhaal van de bijbel is sterk normatief ten opzichte van het levensverhaal en levensgevoel van mensen.
- b. De open verhalen van mensen worden ingelezen in het Verhaal, de 'botsing' is heilzaam en verrassend.

Commentaar:

Vooraf in de protestantse traditie staat 'De Schrift' zeer centraal. Aan de uitleg ervan wordt veel aandacht besteed, ook in de plaatselijke kerk. Wie zou het belang van de bijbel willen ontkennen, ik niet. Maar, 'de bijbel' kan soms zo normatief en dikterend zijn dat mensen het gevoel krijgen dat hun eigen verhaal wordt weggedrukt. Blijkbaar bestaat er een bepaalde (protestantse) hardnekkigheid om het eigen levensverhaal en de politieke aktualiteit tweederangs te maken. Deze opvatting past heel goed bij het denken van binnen naar buiten. 'Binnen' is de bijbel en daarin staat wat goed is voor 'buiten.' Het feit dat 'buiten' de bijbelverhalen kan uitleggen en tot leven kan wekken komt blijkbaar niet op in de gedachten van de schriftgeleerden. Parallel hiermee kunnen we het leergezag van de

Roomskatholieke kerk beschrijven, paus en een tot 'papieren paus' gemaakte bijbel vertonen dezelfde trekken.

Theologisch doemt hier een probleem op met betrekking tot de **hermeneutiek** (d.i. de vertolking van de schrift).

Ik zou willen benadrukken dat het verhaal van de bijbel én het verhaal van de wereld én het verhaal van elk mensenleven in elkaars verlengde liggen, ze leggen elkaar uit. Zonder de een gaat de ander mank, hangt scheef.

In het nieuwe diakonaat leren we de samenhang van wereld/mens/bijbel. Want hoe zou je iets van de uiterst centrale notie 'arme' in de bijbel begrijpen als je niet 'live' de arme van vandaag de dag ontmoet? De verslaafde mannen, vrouwen en kinderen in onze binnensteden. De dak- en thuislozen, de vereenzaamden, de illegalen en met hen vele anderen; zonder hen erbij klinkt het verhaal van de bijbel vals. Evenals de butsen en builen die we elk individueel oplopen in ons leven, als we die inlezen in de bijbelverhalen dan gaat het spannen. Dan gebeurt er gaandeweg een 'wonder', dat namelijk de bijbelverhalen gaan troosten, uitdagen, subversief gaan werken. Gaandeweg, nooit als abstract, normatief gegeven vooraf. In het konkrete diakonaat blijkt de dynamiek van de

bijbelverhalen, 'buiten' rolt over 'binnen' en dat gaat vice versa. De concrete werkelijkheid van vandaag (persoonlijk en politiek) rukt als het ware de zin en het perspectief uit de verhalen.

3.

a. Liturgie gebeurt binnen de muren van een (kerk-)gebouw, is intramuraal.

b. Liturgie gebeurt op straat, is extramuraal.

Commentaar:

Vanzelf, er is de 'eeuwige' ritus, die door de eeuwen heen geijkt is, die bijna boven alle tijden lijkt. Ik wil haar esthetische en religieuze kracht niet ontkennen. Van het gregoriaans kan ik kippevel krijgen, een ouderwetse 'psalme davids' kan ontroeren. Je wordt uitgetild boven het gekrakeel van alle dag. Maar dan, om na de hemelse *heenreis* (titel van een boek van Dorothee Sölle) de *terugreis* maken, te aarden. Sterker nog, om het aardse slijk mede te verheffen, dat bedoel ik met; liturgie gebeurt op straat.

Theologisch stuiten we hier op de spanning tussen mystiek en politiek. Uitvoerig werk ik deze spanning uit in mijn boek, *Intimiteit & Solidariteit: Over het evenwicht tussen dogmatiek, mystiek en ethiek* (Baarn 1993)

In het nieuwe diakonaat leren we dat het *kyrie eleison* (heer, ontferm u), de schreeuw uit de diepte en de afgrond van de menselijke existentie, bepalend is voor zowel de geloofsbeleving als de geloofsuiting van de christelijke gemeente en parochie. Zonder het *kyrie* klinkt het *gloria* vals. De twee brandpunten van de liturgie, het *kyrie* en het *gloria*, veronderstellen elkaar en leggen elkaar uit. De eeuwige ritus neemt de drek op van de straat, het worden tot symbolen van menselijk lijden, herkenbaar, concreet.

'Liturgische voorbereiding en diakonale nabetrachting, dat lijkt mij de beste manier om de Schriftlezing op zondag in de dienst niet te laten verijlen.'

'De liturgie maakt niet recht wat krom is, zij gaat zelf scheef, als ze niet meteen diakonaal wordt toegepast.' 1)

25 W. Barnard, *Stille Omgang: Notities bij de lezing van de Schriften volgens een vroeg-middeleeuwse traditie*, Brasschaat 1992, p. 205, 217.

4.

a. De leer van de verlossing heeft een té centrale plaats.

b. De leer van de schepping krijgt meer gewicht.

Commentaar:

Op dit punt zal veel studie nodig zijn. Want op onderdelen zal de geloofsleer (dogmatiek, systematische theologie) correctie nodig hebben. Aan de Theologische Universiteit van Kampen zijn we onlangs een viertal donderdagen bezig geweest. Samen met studenten en mensen uit het diakonale veld hebben we de geloofsleer laten botsen met de ervaringen zoals ik ze in dit boek beschrijf. Uitermate spannend. Wie strak en massief redeneert vanuit de verlossing van Jezus ('eens en voor altijd') zou bijvoorbeeld Jezus' uitspraak 'ik ben de weg, de waarheid en het leven' (Joh. 14:6) tot een abstract diktaat kunnen maken, zoals het via station-reklames op ons af komt, tot ons schreeuwt; ik móet dan, want anders ...! Er gaat iets dreigends van uit.

Theologisch raken we hier aan het eeuwenoude dilemma tussen rooms-katholieke theologie en reformatorisch erfgoed. De eerstgenoemde theologie heeft veel minder problemen met ook nog iets goeds te zien in de (menselijke) natuur. Van huis uit, zou je kunnen zeggen, is de mens aangelegd op God en het goede. Het schepselmatige karakter van mensen en werkelijkheid mag meedoen. Gaandeweg zal er verlossing, heil en genade tot stand komen. Christus doet er alles toe, Hij is middelaar, maar sluit aan bij datgene wat 'vanaf den beginne' is meegegeven. Zij het, dat in Christus dat gegevene op een hoger plan wordt gebracht en gekorrigeerd. Reformatorische theologie heeft huiver voor dit geloof 'van nature'. Karl Barth met name fulmineerde tegen deze 'natuurlijke theologie'. Ik begrijp het, maar vind zijn zienswijze te massief. De schepselmatige en procesmatige kant van menselijk heil verdient meer aandacht. Mens en wereld zijn voortdurend in staat van wording en dan gebeurt het dat mensen gaan zeggen 'voor mij en in mijn leven is Jezus de weg, de waarheid en het leven.'

Het nieuwe diakonaat, zoals we dat in dit boek beschrijven, dwingt ons tot deze dogmatische verschuivingen. Het is geen theoretische interesse en de verschuivingen ontstaan niet vanachter het bureau, maar worden ontwikkeld in de diakonale praktijk van de

grootstedelijke agglomeraties. Mensen horen bij God, God hoort bij mensen. He zijn maar al te vaak 'de armen' zelf die hier vanuit hun onderdrukking van getuigen. Vaak niet eens met woorden, maar door hun lijdende aanwezigheid. Wie oren heeft om te horen, die hore. Wij kijkt, leert zien.

5.

- a. Leren en vieren staat tamelijk los van dienen en delen.*
- b. Het nieuwe diakonale werk is praktisch, je doet iets, waarvoor je tegen je verwachting in 'iets' terug krijgt, ik noemde het de diakonale omkering.*

Hoofdstuk 2 en 3 laten zien wat dit konkrete werk allemaal kan omvatten. En overal gebeurt het weer net even iets anders, overeenkomstig de konkrete noden van de plek waar mensen actief zijn.

6.

a. Het sociale engagement blijft vaak hangen bij enkele goedwillende individuen van gemeente of parochie, maar maakt nauwelijks deel uit van het centrale beleid.

b. In het nieuwe diakonaat worden we vanwege de 'diakonale omkering'

bijna als vanzelf maatschappelijk actief. Je hebt gewoon geen andere keus als je asielzoekers in de ogen hebt gekeken, wanneer je een gehandicapt mens in een rolstoel langs de obstakels van een binnenstad hebt geduwd, wanneer je dak- en thuislozen op de stoep van je kerk ziet slapen.

7.

a. Men mist vaak een vanzelfsprekende basale spiritualiteit. Liturgie en bijbeluitleg zijn sterk hoofd-gericht.

b. In de ontmoeting met 'de armen' leer je Gods voorkeursliefde voor hen ervaren, waardoor je ook je eigen armoede ontdekt. De Derde/de Eeuwige meldt zich zo nu en dan.

Commentaar:

Gelovig/existentieel is mijn ontdekking van de afgelopen jaren geweest dat elk maatschappelijk probleem een spirituele dimensie heeft. Door de live-ontmoeting met de 'arme' ontdek je de eigen armoede. Dit is een geheim, het geschenk van de arme. Want, ik ben verslaafd, ik ben thuisloos, ik ben een vreemdeling, ik ga op mijn gezicht met mijn mooie woorden over solidariteit. Diakonaat is in het beste geval hooguit een oefening, een oefening in solidariteit. De gift van de 'arme' bewerkt diakonia (dienstbaarheid, geen hulp). De live-ontmoeting haalt onze hulpverlening onderuit, want misschien deden we het teveel om onszelf, om onze kerk (opnieuw) op te poetsen, om ons eigen gezicht te redden. Diakonaat wil ons leren trouw te zijn, het is geen successtory. Het gaat om zorg, om borg en borg staan: 'It's a spirituality of presence, of being alongside, watchful, available: of being there.' 1) Aldoende en metterdaad komt die Ene in beeld, 'die niet ten eigen bate heeft geleefd, zichzelf ontledigd heeft en de gestalte van een dienstknecht (doulos) heeft aangenomen.' (Fil. 2:7)

²⁶ S(heila) Cassidy, *Sharing the Darkness: The spirituality of caring* (foreword by Jean Vanier), New York (Maryknoll) 1991, p. 6.

4.3. Diakonaat en pelgrimage

Pelgrimeren is weer helemaal in. Het gevoel 'pelgrim' te zijn, onderweg te zijn. Want daar waar je bent is het niet. Oeroude wegen en paden, van eeuwen her, worden opnieuw ontdekt, over de hele kaart van Europa. Allemaal gaan ze een naar één bepaalde richting. Naar Kevelaer, naar Rome, naar Lourdes, naar Cluny. De zuidelijke routes echter komen allemaal samen op de weg naar Santiago de Compostella, de plaats waar rond de heilige Jacobus een legende is ontstaan en waar hij vereerd wordt.

Ik ken nogal wat mensen die de tocht naar Santiago hebben gelopen, vanuit Haarlem (waar ook een heel oud vertrekpunt ligt) is het ongeveer 2800 kilometer naar noord-west-Spanje. Ik geniet van de verhalen van deze Santiago-lopers. Ze vertellen over de lange weg, ze laten dia-beelden zien van wonderbaarlijke zaken onderweg. We vernemen hoe gedurende die reis de wég symbool is geworden voor hun leven. En ik ben nu zover dat ik ook zelf die reis wil maken, of een stuk ervan. Lopend, op de fiets, de auto (?) of wat dan ook.

Het is goed om te beseffen dat een pelgrimstocht is iets anders dan een bedevaart. Bij een bedevaart gaat het om het doel, de heilige plaats, bij een pelgrimage gaat het om de weg zelf.

lemand die actief betrokken is bij ons werk heeft onlangs de voettocht naar Santiago gemaakt. Zij schrijft: 'Waar we ons iedere dag mee bezig houden is de weg en wat we ontmoeten op die weg. En dat is veel, dat is genoeg. Het is leven bij de dag. Iedere dag is er wel iets waar we heel blij om zijn, iedere dag is er wel iets bijzonders. Iedere dag heeft ook zijn zware momenten. Het is soms afzien.' En verderop: 'We gaan het lopen steeds meer ervaren als een wijze van leven. Spraken we eerst nog over "vakantie" of een "klus", nu is het inmiddels ons leven van alledag geworden.'

Onderweg de herbergen en de pleisterplaatsen, de kloosters en de gastvrije huizen. Als de pelgrims 'de weg' niet meer weten of zien zitten dan draagt de weg hen. Het 'heilige' ligt als het ware ingesleten in deze duizenden voetpaden. Net zo goed als je ook merkt dat op bepaalde plaatsen veel gebeden is, 'in'-gebeden door duizenden mensen voor ons. Wij voegen ons hooguit in. De weg 'naar omhoog' is een smalle weg naar beneden waarop je de woestijn van onze samenleving en de woestijn in jezelf leert zien en doorzien. De 'brede weg' is kunstmatig, je raast aan jezelf voorbij. Jij neemt die weg, jij neemt die berghelling. Het is pure overheersing zonder oog voor de details. De pelgrimsweg onderga je, soms ga je er aan onderdoor. Je ervaart jezelf als vreemdeling

(peregrinus=pelgrim=vreemdeling), als passant, als 'bijwoner'. De 'brede weg' is agressie, het zijn mensen die vanuit hun bastions naar hun voorhoofd wijzen als je te lang aarzelt. Op de 'smalle weg' vinden ontmoetingen plaats en worden verhalen verteld. Die oude monnik die jou troost en vertelt van de vele honderden voor jou. Of die medereiziger, ook zo'n vreemde vogel. Je leert van hem of haar dat 'alle roem is uitgesloten' en dat de zegen voor het oprapen ligt voor degene die echt op weg wil gaan.

De weg gaat altijd verder, de levensweg houdt nooit op. Wij houden op, maar in onze voetsporen gaan zij die na ons komen. Pelgrims zijn per definitie mensen die verandering, vernieuwing willen, dáárom waren ze juist op pad gegaan, om het eigen leven te herontdekken áán de weg. Te vastgeroest waren ze gaan zitten aan ingesleten gewoontes, aan te bekende geloofsvoorstellingen, aan een kerk die herkaut in plaats van herschept. Is het vreemd dat in het geloofsboek van de kerk, de bijbel, gelovigen mensen-van-de-weg worden genoemd? 'Omdat zij willen leven als nog nooit ...' zegt een lied van Huub Oosterhuis. Hier is het niet, maar daarginds, ga je mee, doe je mee, ga je mee op weg om je gemeente of parochie om te vormen tot een diakonaal huis. Je oefent elkaar in lopen, in het zoeken van wegen, je steunt elkaar onderweg als je moe wordt. Maar vooral degenen die nauwelijks mee kunnen komen hebben een ereplaats in

de colonne die voorttrekt. Dirk bijvoorbeeld, de verlaafde jongeman bij ons uit het Aanloopcentrum die nog niet zo lang geleden werd vermoord. Zijn begrafenis die we kort daarop 'vierden' was een pelgrimage, heel droevig, maar ook heel troostend.

Nu vraagt de bijbel ons tijdens het pelgrimeren één ding. Of we namelijk tijdens ons pelgrimeren (ons leven) Jeruzalem willen aandoen. Daarover gaan de pelgrims-psalmen. Jeruzalem is het brandpunt, het snijpunt van vele wegen. Jeruzalem is letterlijk een stad, de mooiste stad die ik ooit heb gezien, niet rond, maar weerbarstig vierkant. Maar Jeruzalem is ook symbolisch een stad, stad van vrede, jerusjalaim, toekomstbeeld van deze wereld, blauwdruk van de nieuwe hemel en de nieuwe aarde. In Jeruzalem staan de zetels van het recht, daar liggen de voetstappen van de Messias, voeten van de vrede. Je zou kunnen zeggen, Jeruzalem is daar waar wij de wegen gaan die ooit door Jezus zelf zijn gegaan. In zijn voetspoor gaan is bij 'Jeruzalem' uitkomen.

Diakonaal bezig zijn in de gemeente, dat is de spannende bezigheid van geloven in de weg. Pelgrimeren is het leven 'vieren', man en vrouw, jong en oud, ziek en gezond, wit en zwart, homo en hetero, één grote bonte stoet van mensen. Er gebeuren blije dingen, en soms

moeten we afzien; er is dan het grote lijden. Maar toch, de stoet
gaat voort:

*verhip, moet je kijken,
daarginds in de verte,
ik zie gouden koepels
en klaterende bronnen,
moet je toch kijken,
ik zie mensen dansen
ze wenken ons,
ze vragen ons of
we meedoen
kun je dansen?
wil je?*

Kolofon:

Niet alle gedichten en ook niet alle citaten dit in dit boek zijn opgenomen heb ik kunnen traceren. Ik kwam ze tegen in een krant of een tijdschrift, knipte ze uit en gebruikte ze waar nodig. De teksten van Huub Oosterhuis komen voornamelijk uit zijn, *Gezongen Liedboek: Verzamelde teksten*, Kampen 1993

Noten:

Andere publikaties van Jurjen Beumer,

(samen met Evert van der Poll en dr. H. Berkhof), *Vroom en Radikaal. Het noodzakelijk gesprek tussen evangelischen en basisbeweging*, (Ten Have) Baarn 1986.

Zoektocht. Geloofsboek voor kleinverbruikers, (Ten Have) Baarn 1991.

Intimiteit & Solidariteit. Over het evenwicht tussen dogmatiek, mystiek en ethiek, (Ten Have) Baarn 1993, tweede druk.

Jurjen Beumer redigeerde (en schreef in) de volgende boeken,

-*Preken tegen de bierkaai. De keuze van een kritische gemeente*, (De Horstink) Amersfoort 1984.

-Karl Barth. *Een theologisch portret* (samen met G.H. ter Schegget), (Ten Have) Baarn 1986.

-*Als de hemel de aarde raakt. Spiritualiteit en mystiek. Ervaringen*, (Kok) Kampen 1989, tweede druk.

-*Bevrijdingstheologie. Vormen en varianten*, (Ten Have) Baarn 1990.

-*Nieuwe wegen binnen een oude traditie*, (Ten Have) Baarn 1991.

-*De kwaliteit van ons bestaan*, (Ten Have) Baarn 1994.

-*'Wij willen het heidendom eeren'. Miskotte in de 'nieuwe tijd'* (samen met Chris Doude van Troostwijk en Derk Stegeman), (Ten Have) Baarn 1994.

*dr. J.J. Beumer is hervormd predikant voor Sociaal Basis Pastoraat
in Haarlem.*